

Tasa-arvon valtavirtaistaminen kehittämishjelmissä ja projekteissa

*Opas viranomaisten ja
projektitoimijoiden käyttöön*

Vipuvoimaa
EU:lta
2007-2013

*Marja-Leena Haataja
Eija Leinonen
Sinikka Mustakallio*

***Tasa-arvon
valtavirtaistaminen
kehittämishjelmissä ja
projekteissa***

*Opas viranomaisten ja
projektitoimijoiden käyttöön*

*Marja-Leena Haataja
Eija Leinonen
Sinikka Mustakallio*

**Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja
valtavirtaistaminen (Valtava) -kehittämis-
ohjelman Koulutus- ja konsultointihanke**

KoulutusAvain Oy

WoM Oy

Työ- ja elinkeinoministeriö

ISBN 978-952-92-9980-5 (rengaskirja)

ISBN 978-952-92-9981-2 (PDF)

Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2011

Sisällys

---

1. Miksi tämä opas?	7
2. Sanasto sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen hallintaan	11
3. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen rakennerahasto-ohjelmatyössä	15
3.1. Sukupuolinäkökulma ohjelmakehyksessä	15
3.2. Tasa-arvon edistäminen rakennerahasto-painopisteissä - esimerkkejä.....	18
• Yritystoiminnan kehittäminen	18
• Innovaatiotoiminnan ja verkottumisen edistäminen sekä osaamisrakenteiden vahvistaminen	19
• Osaaminen, työvoima ja työllisyys	21
• Alueiden saavutettavuuden ja toimintaympäristön parantaminen	23
3.3. Kehitysohjelmat toteutetaan syklimallin mukaisesti – niin myös sukupuolen valtavirtaistaminen	24
• Ohjelmasyklin mukaiset työvaiheet	25
4. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen ESR- ja EAKR – projektien toimintaan	33
4.1. Tasa-arvoprojektien laadun parantaminen	34
4.2. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen projekteihin - linjaukset	36
4.3. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen työvaiheet projekteissa	40
A. Arvioidaan sukupuolinäkökulman merkitys projektin toiminnalle	40

B. Arvioidaan sukupuolinäkökulman merkitys projektin eri vaiheissa	44
• Lähtötilanteen, ratkaistavan ongelman ja toimintaympäristön arviointi	45
• Projektin tavoitteiden arviointi.....	47
• Kohderyhmien arviointi	47
• Suunniteltavien toimenpiteiden arviointi	49
• Seuranta- ja arviointimenetelmien arviointi.....	50
• Tiedottamisen arviointi	51
• Hyvien käytäntöjen levittämisen ja juurruttamisen arviointi	52
C. Toteutetaan sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista projektissa	52
5. Valtava-kehittämishjelman Koulutus- ja konsultointihanke tuotti sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisoppaan	55
Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja valtavirtaistaminen.....	55
• (Valtava) -kehittämishjelman Koulutus- ja konsultointihanke	55
• Koulustarveanalyysin ydintulos oli tarve tasa-arvon perustiedosta ja sen edistämisen keinoista	56
• Rahoittajaviranomaisten koulutus- ja konsultointi	56
• Valtava-projektien konsultointi	57
Lähdeluettelo	58

1. Miksi tämä opas?

Tämä opas on tuotettu tasa-arvon edistämisen ja sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen (integroimisen) tukemiseen erilaisissa kehittämissuunnitelmissa ja –projekteissa.

Euroopan Unioni on sitoutunut naisten ja miesten välisen tasa-arvon edistämiseen toiminnassaan. Lissabonin sopimuksen mukaisesti unionin kaikessa toiminnassa tulee soveltaa sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen periaatetta, jolla sukupuolinäkökulma ja tasa-arvon edistäminen sisällytetään kaikkeen julkiseen toimintaan, toiminnan valtavirtaan sekä toimintojen vaikutusten arviointiin. Konkreettisesti sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisessa kehitetään muun muassa hallinnon ja projektien toimintatapoja, menetelmiä ja käytäntöjä niin, että toiminnasta tulee tasa-arvoa edistävää.

Myös Suomessa julkisilla viranomaisilla on vahvat **velvoitteet** sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen ja sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseen kaikkeen toimintaan, kaikilla tasoilla ja kaikissa

toiminnan vaiheissa: suunnittelussa, valmistelussa, päätöksenteossa, toiminnan toteuttamisessa ja arvioinnissa. Velvoite sukupuolten tasa-arvon edistämiseen viranomaistoiminnassa määriteltiin tarkemmin tasa-arvolain uudistuksessa vuonna 2005 niin, että sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen periaate kirjattiin lain 4 §:ään.

Suomeksi:

sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen

Ruotsiksi:

integrering av könsperspektivet

Englanniksi:

gender mainstreaming

Sukupuolinäkökulman huomioon ottaminen merkitsee, että toiminnan tavoitteita ja sisältöjä pystytään kehittämään paremmin vastaamaan eri ihmisryhmien erilaisia tarpeita. Näin se on yksi **tapa parantaa toiminnan laatua ja vaikuttavuutta**.

Rakennerahastot ovat keskeinen työväline kansallisessa ja aluepoliittisessa kehittämistyössä muuttamaan tavoitteet toimenpiteiksi. Sukupuolten tasa-arvo ja sen edistäminen on yksi keskeinen EU:n toimintaa ohjaavista periaatteista ja se on kirjattu myös rakennerahasto-ohjelmiin.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen tarkoituksena on muuttaa sukupuolineutraaleja (sukupuolta ei huomioida) ajattelu- ja menettelytapoja sekä toimintakulttuuria. Työprosessien kehittämisen tulee tapahtua viranomaisten ja projektitoimijoiden itsensä toimesta, mutta kehittämistä voidaan tukea koulutuksella ja konsultoinnilla.

Viranomaisilla ja projektitoimijoilla ei useinkaan ole riittävää tasa-arvotietoa, tietoisuutta, taitoa ja työvälineitä sukupuolen valtavirtaistamiseen. Opas vastaa tähän tarpeeseen.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen edellyttää, että virkamiehet ja projektitoimijat osaavat yhdistää sukupuolten tasa-arvoa koskevaa tietoa ja näkemystä omaan asiantuntemukseensa ja ammatikäytäntöihin. Tämä puolestaan edellyttää omaan työhön tai projektin toimintaan liittyvien tasa-arvokysymysten selvittämistä sekä motivaatiota ja taitoa kehittää niitä tämän pohjalta.

Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja valtavirtaistaminen (Valtava) –kehittämishjelman (työ- ja elinkeinoministeriö) Koulutus- ja konsultointihankkeen tavoitteena oli avata sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen hyöty viranomaisten ja Valtava-projektien toiminnalle sekä herättää ja vahvistaa motivaatiota sukupuolinäkökulman huomioimiseen kunkin toimijan omassa työssä. Hankkeen toteuttivat yhdessä kajaanilainen KoulutusAvain Oy ja helsinkiläinen WoM Oy. Hankkeessa toteutettiin koulutustarveanalyysi, rahoittajaviranomaisten ja Valtava-projektien koulutusta ja konsultointia, seminaareja, tuotettiin sähköiset koulutusmateriaalit sekä tämä opas.

Käsillä oleva opas on kirjoitettu EU:n rakennerahasto-ohjelmien pohjalta, mutta soveltuu kaikille erilaisten kehittämishjelmien ja –projektien suunnittelijoille, toteuttajille ja arvioitsijoille.

Oppaassa tarkastellaan tasa-arvon edistämistä ja sen merkitystä ohjelma- (luku 3.) ja projektityössä (luku 4.) sekä annetaan ohjeita

käytännön toimijoille. Johdantona ja tueksi käytännön työhön on luvussa 2. sanasto sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen hallintaan. Oppaan lukujen 3. ja 5. kirjoitustyöstä ovat vastanneet kehittämisjohtaja KM Marja-Leena Haataja ja konsultti KM Eija Leinonen KoulutusAvain Oy:stä ja luvuista 2. ja 4. tasa-arvokonsultti, toimitusjohtaja Sinikka Mustakallio WoM Oy:stä.

Opas julkaistaan sekä painettuna että sähköisenä versiona, joka löytyy työ- ja elinkeinoministeriön sekä KoulutusAvain Oy:n ja WoM Oy:n nettisivuilta osoitteista www.tem.fi/Valtava, www.koulutusavain.fi ja www.wom.fi. Oppaan lisäksi on tuotettu sähköinen koulutusmateriaali viranomaisten käyttöön sukupuolen huomioimisesta ohjelma- ja projektityössä. Materiaali löytyy edellä mainituilta nettisivuilta.

Haluamme kiittää seuraavia henkilöitä avusta ja tuesta tämän oppaan tuottamisessa: Inkeri Tanhua, WoM Oy; Pia Sevelius, WoM Oy; Hillevi Lönn, työ- ja elinkeinoministeriö; Mia Teräsaho, työ- ja elinkeinoministeriö; Tarja Pietiläinen, Optimaattori Oy sekä Ritvaleena Leinonen.

9. marraskuuta 2011

Marja-Leena Haataja
Kajaani

Eija Leinonen
Oulu

Sinikka Mustakallio
Helsinki

2. Sanasto sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen hallintaan

Sinikka Mustakallio

Seuraavassa esitellään sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseen liittyviä peruskäsitteitä, joiden tuntemusta kaikki ohjelmatyötä tekevät sekä projekteja toteuttavat tarvitsevat.¹

Kaksoisstrategia sukupuolten tasa-arvon edistämisessä

EU:n rakennerahasto-ohjelmissa ja projekteissa toteutetaan sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi ns. kaksoisstrategiaa. Se tarkoittaa, että tasa-arvoa edistetään tasa-arvoprojekteilla, joiden päätavoitteena on sukupuolten tasa-arvon edistäminen. Lisäksi tasa-arvoa edistetään kaikissa muissakin projekteissa valtavirtaistamalla (integroimalla) sukupuolinäkökulma projektien ja ohjelmien toimintaan kaikissa vaiheissa.

Tasa-arvoprojekti

Projekti, jonka pääasiallisena tavoitteena on edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Projekti, johon on valtavirtaistettava (integroitava) sukupuolinäkökulma

Rakennerahasto-ohjelmien projekti, jossa päätavoitteena on muu kuin sukupuolten tasa-arvo. Valtavirtaistamalla sukupuolinäkökulma tulee kaikissa muissakin kuin tasa-arvoprojekteissa edistää muiden tavoitteiden ohella sukupuolten tasa-arvoa. Sukupuolinäkökulma on valtavirtaistettava eli sisällytettävä projektin toimintaan sen kaikissa vaiheissa.

Sukupuolten tasa-arvo

Sukupuolten välisellä tasa-arvolla tarkoitetaan, että naisilla ja miehillä on yhtäläiset oikeudet, mahdollisuudet ja velvollisuudet yhteiskunnassa. Tasa-arvon tavoite tarkoittaa, että kaavamaiset käsitykset sukupuolirooleista eivät saa rajoittaa yksilöiden mahdollisuuksia. Tasa-arvon tavoite tarkoittaa myös, että arvostetaan yhtäläisesti naisille ja miehille tyypillisiä arvoja, valintoja ja elämäkokemuksia. Tasa-arvo ei tarkoita sitä, että naiset ja miehet pyritään muuttamaan samanlaisiksi.

¹ Sanaston laatimisen pohjana on käytetty sanastoa julkaisussa Sukupuolisilmäläsit käytössä. Käsi-kirja ministeriöiden tasa-arvotyön tueksi. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2009:13. Ko. julkaisun sanastoa on muokattu ja konkretisoitu projektien toimintaan.

Suomessa sukupuolten tasa-arvolla tarkoitetaan tasa-arvolain nykyisen tulkinnan mukaan myös sukupuolivähemmistöjen tasa-arvoa. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ne ihmiset, joiden biologinen, sosiaalinen ja/ tai psyykinen sukupuoli ei ole yhtenäisesti määriteltävissä naiseksi tai mieheksi, kuten itsensä transsukupuoliseksi, transgenderiksi, transvestiitiksi tai intersukupuoliseksi määrittelevät ihmiset. Sukupuolivähemmistöön kuulumisessa on kyse ihmisen sukupuoli-identiteetistä. Näin sukupuolivähemmistöt ovat eri asia kuin seksuaalivähemmistöt, jolloin on kyse ihmisen seksuaalisesta suuntautumisesta muulla tavoin kuin heteroseksuaalisesti (homo, lesbo ja biseksuaalisesti suuntautuneet ihmiset).

Tasa-arvolaki

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta eli tasa-arvolaki kieltää välittömän ja välillisen syrjinnän sukupuolen perusteella. Syrjinnän kieltö sukupuolen perusteella koskee myös sukupuolivähemmistöjä. Laki velvoittaa työnantajia, viranomaisia ja koulutuksen järjestäjiä edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Julkisten viranomaisten tulee edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa kaikessa toiminnassaan eli valtavirtaistaa sukupuolinäkökulma kaikkiin toimintoihin ja palveluihin. Kaikkien oppilaitosten peruskouluja lukuun ottamatta tulee laatia tasa-arvosuunnitelma, joka koskee oppilaitoksen opetustoimintaa. Kaikessa opetuksessa ja oppimateriaaleissa tulee edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Sukupuolineutraalisuus / sukupuolisokeus

Sukupuolineutraalisuus tarkoittaa, että sukupuolella ei aidosti ole merkitystä toiminnassa. Projektin sukupuolineutraalisuus pystytään toteamaan vasta laadukkaan arvioinnin tuloksena. Se ei voi perustua vain ennako-oletuksiin eikä arkitietoon.

Sukupuolineutraalisuudella voidaan tarkoittaa myös sitä, että ei kiinnitetä huomiota sukupuoleen eikä tiedosteta sukupuolen merkitystä tavoitteille tai toiminnalle. Tällöin käytännössä sukupuolineutraalisuus usein tarkoittaa ns. sukupuolisokeutta eli kyvyttömyyttä nähdä sukupuolta ja sukupuolen merkitystä. Sukupuolisokeus on merkittävä asenteellinen este tasa-arvon edistymiselle.

Projektien suunnittelijat saattavat usein virheellisesti ajatella, että projektien tulisi olla sukupuolineutraaleja ja sukupuolineutraalisuus edis-

täisi sukupuolten tasa-arvoa. Kuitenkin päinvastoin tasa-arvoa edistetään sukupuolittoisella toiminnalla eli ottamalla tietoisesti huomioon sukupuolen merkitys ja sukupuolten välillä olevat erot asemassa, tarpeissa, elämäntilanteissa ja odotuksissa toiminnan kohteessa olevassa asiassa. Siksi sukupuolten välistä tasa-arvoa edistetään projekteissa valtavirtaistamalla sukupuolinäkökulma projektin tavoitteisiin ja toimintoihin.

Sukupuolinäkökulma

Sukupuolinäkökulmalla tarkoitetaan sitä, miten jokin asia, ongelma, tavoite tai toimenpide koskee eri sukupuolia. Kun asiaa tarkastellaan sukupuolinäkökulmasta, sitä tarkastellaan yhtäältä naisnäkökulmasta ja toisaalta miesnäkökulmasta. Näin tarkastelu sukupuolinäkökulmasta tuo esiin huomioonotettavia asioita tai parannuskohteita naisten, miesten ja sukupuoleltaan moninaisten ihmisten kannalta. Sukupuolinäkökulman huomioonottaminen projekteissa parantaa projektien tarvelähtöisyyttä, toimintaa ja vaikuttavuutta sekä naisten että miesten kannalta.

Tarkasteltaessa asioita tai toimintoja sukupuolinäkökulmasta tulee ottaa huomioon myös se, että kaikki ihmiset eivät yksiselitteisesti jakaudu sukupuoli-identiteetiltään naisiin ja miehiin. Sukupuolinäkökulman soveltamisessa tulee varoa vahvistamasta pelkästään kaksijakoista käsitystä sukupuolista tai kaavamaisia käsityksiä sukupuolirooleista.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisella tarkoitetaan sukupuolten tasa-arvon edistämisen strategiaa, jolla sukupuolinäkökulma ja tasa-arvon edistäminen sisällytetään kaikkeen toimintaan eli viedään toiminnan valtavirtaan. Rakennerahastotoiminnassa sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen (integroiminen) tarkoittaa, että sukupuolinäkökulma on otettava huomioon kaikessa ohjelmatyössä sekä kaikkien projektien toiminnassa niiden koko elinkaaren ajan.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen tarkoituksena on tuoda rakennerahastotoimintaan sukupuolittoiset ajattelu- ja toimintatavat. Silloin kiinnitetään tietoisesti huomiota sukupuolen merkitykseen ja sukupuolten välisten erojen vaikutukseen toiminnassa ja siihen, että toiminnalla muiden tavoitteiden ohella edistetään sukupuolten välistä tasa-arvoa. Tavoitteena on, että ohjelmatyö ja projektitoiminta eivät ole sukupuoli-neutraaleja, vaan tietoisesti sukupuolen merkityksen huomioonottavia.

Tällöin ohjelma- ja projektityössä ovat käytössä sukupuolitietoiset ajattelutavat ja työkäytännöt.

Vastuu sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta rakennerahastotoinnassa on kaikilla projektitoimijoilla ja rahoittajaviranomaisilla.

Sukupuolivaikutusten arviointi eli suvaus

Sukupuolivaikutusten arviointi, lyhennettynä suvaus, on keskeinen menetelmä sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisessa. Sukupuolivaikutusten arvioinnilla selvitetään ja arvioidaan tavoitteiden ja toimenpiteiden vaikutuksia eri sukupuolten ja sukupuolten tasa-arvon kannalta.

Projektitoiminnassa suvaus tarkoittaa, että projektin tarvetta, tavoitteita, kohderyhmiä, toimintoja, tiedottamista ja hyviä käytäntöjä arvioidaan molempien sukupuolten aseman, elämäntilanteiden, tarpeiden ja odotusten kannalta. Sukupuolivaikutusten arviointia tulee tehdä projektin suunnittelu-, toteutus- ja arviointivaiheissa.

Projektin toiminnan suvauksessa on keskeistä tehdä sukupuoli näkyväksi projektisuunnittelussa ja selvittää, mitä eroja sukupuolten välillä on projektin toiminnan kohteena olevassa kysymyksessä. Tätä selvitystä varten tulee koota sukupuolen mukaan eriteltyä tilastotietoa sekä laadullista selvitys- ja tutkimustietoa tasa-arvo- ja sukupuolinäkökulmasta projektin toiminnan kohteena olevasta asiasta.

Sukupuolistereotypiat

Sukupuolistereotypiat ovat pelkistettyjä tai kaavamaisia käsityksiä ja oletuksia siitä, minkälaisia naiset ja miehet ”yleensä” ovat tai miten naisten ja miesten tulee käyttäytyä ollakseen ”oikeanlaisia”. Sukupuolistereotypiat ovat usein tiedostamattomia, syvälle kulttuuriin juurtuneita ”itsestäänselvyyksiä”. Ne ovat pinnallista ja vahingollista arkitietoa sukupuolesta. Stereotypiat voivat estää todellisuutta vastaavan tiedonhankinnan ja ilmiöiden syvällisen ymmärtämisen sukupuolten kannalta.

Kun ohjelmatyöhön tai projektien toimintaan valtavirtaistetaan sukupuolinäkökulmaa, on vältettävä ottamasta lähtökohdaksi stereotyyppisiä oletuksia eri sukupuolista tai sukupuolten välisistä eroista. Sukupuolivaikutusten arvioinnilla on selvitettävä tietoon pohjautuen, minkälaisia tosiasiallisia keskimääräisiä eroja on sukupuolten välillä projektin kohteena olevassa toiminnassa.

3. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen rakennerahasto- ohjelmatyössä

Eija Leinonen ja Marja-Leena Haataja

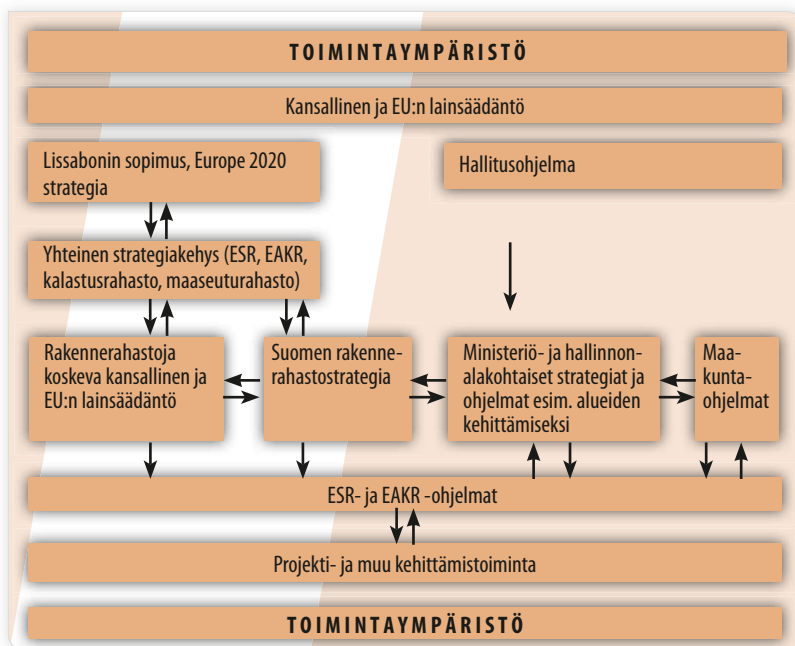
Suomessa toteutetaan satoja erilaisia tutkimus- ja kehittämisohjelmia, joilla pyritään kehittämään ja edistämään laajasti yhteiskuntaamme, kansalaistemme hyvinvointia sekä ympäristöä. Kullakin on omat tavoitteensa, painopistealueensa ja instrumenttinsa erilaisten kehittämistoimien, -projektien ja -hankkeiden toteutukseen ja ne tukevat toimintaa joko kansallisella tai kansainvälisellä tasolla. Keskeisimpiä ohjelmakehyksiä Suomessa ovat erilaiset EU-ohjelmat, jotka ovat pääosin syrjäyttäneet kansalliset ohjelmat sen jälkeen kun Suomi liittyi EU:hun vuonna 1995. EU-ohjelmien kautta erilaiset organisaatiot ja yhteisöt (julkinen, yksityinen ja 3. sektori) toteuttavat erityyppisiä tutkimus- ja kehittämishankkeita, joista keskeisimpiä voluumeiltaan ovat puiteohjelmat (tutkimus) sekä rakennerahasto- ja maaseudun kehittämisohjelmat.

Ohjelmia toteutetaan tietyn ajanjakson kestävinä ohjelmakausina, jolloin ohjelmastrategia ja –tavoitteet laaditaan tietyiksi aikaperiodeiksi. Kullakin ohjelmakaudella on siis omat tavoitteensa, painopistealueensa ja toimintalinjansa, jotka määrittellään kullekin ohjelmakaudelle erikseen pohjana laajempi EU- (ja osin globaalin) tason ohjelmakehitys ja rahoitusraami sekä tietysti toimintaympäristön haasteet. Useissa näistä ohjelmista on kirjattu myös tasa-arvon edistämisen ja valtavirtaistamisen vaade, kuten erilaiset kansallisen ja kansainvälisen tason sopimuksetkin meiltä edellyttävät. Tässä oppaassa keskitytään EU:n rakennerahasto-ohjelmiin ja niiden tarkasteluun sekä ohjelma- että projektitasolla, mutta opas soveltuu myös muiden kehittämisohjelmien ja –projektien valtavirtaistamistyöhön.

3.1. Sukupuolinäkökulma ohjelmakehyksessä

Rakennerahastoista Suomessa toteutetaan kahta ohjelmakehystä, Euroopan Sosiaalirahasto (ESR) ja Euroopan Aluekehitysrahasto (EAKR). Kuluvalle ohjelmakaudella 2007–2013 ESR-ohjelmia on kaksi, Manner-Suomen ja Itä-Suomen ESR-ohjelmat; EAKR-ohjelmia on neljä, Etelä-Suomen, Länsi-Suomen, Itä-Suomen ja Pohjois-Suomen EAKR-ohjelmat.

Sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisen osalta on keskeistä, että ohjelmakehykset ja valtaosa kuviossa 1. kuvatuista ohjausinstrumenteista sisältävät tasa-arvon edistämisen ja sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen vaateen. EU:n kaksoisstrategian mukaisesti sukupuolinäkökulma on erillisten toimien lisäksi valtavirtaistettava sekä kehittämistoiminnan suunnittelussa, valmistelussa, toteutuksessa, ohjauksessa että arvioinnissa. Kuitenkin esimerkiksi maakuntaohjelmista ne puuttuvat joitain poikkeuksia lukuun ottamatta ja Manner-Suomen ESR-ohjelmassakin sen arvioidaan toteutuneen projektitasolla riittämättömästi, ohjelmatasolla kuitenkin kohtuullisesti.

Kuvio 1. Rakennerahasto-ohjelma- ja projektityötä ohjaavia instrumentteja. Leinonen 2011 eri lähteitä mukaellen.

Tässä oppaassa sukupuolen huomioimista ja tasa-arvon edistämistä tarkastellaan rakennerahasto-ohjelma- ja projektisyklissä ilman ohjelmakausikohtaista rajausta, vaikka esimerkkeinä käytetäänkin meneillään olevan ohjelmakauden ohjelmia ja niiden painopistealueita.

Rakennerahasto-ohjelmien valmistelu- ja toteutusprosessia ohjaavat:

- toimintaympäristön haasteet sekä kuluvalle hetkellä että tulevaisuuden arviot niistä,
- edellisten ohjelmakausien kokemukset,
- rakennerahastoja koskeva lainsäädäntö, joita ovat rakennerahastolaki, ESR-asetus ja EAKR-asetus,
- EU:n tavoitteet, politiikka, laajemman tason ohjelmat ja puitteet,
- kansallisen tason ohjelmat, tärkeimpänä hallitusohjelmat sekä ministeriöiden ja alueiden strategiat ja ohjelmat.²

Erillisiä tasa-arvoa edistäviä ohjelmia ja teemahankkeita on toteutettu parinkymmenen vuoden ajan. 1990-luvulla teemoina olivat naisten työllistyminen ja yrittäjyyden edistäminen erityisesti Employment-ohjelmissa, 2000-luvun alussa muun muassa naiset ja teknologia, jota rahoitettiin Equal-ohjelman kautta. 2007–2013 ohjelmakaudella Manner-Suomen ESR-ohjelmaan kuuluvat valtakunnalliset kehittämisohjelmat, työ- ja elinkeinoministeriön koordinoima Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja valtavirtaistaminen (Valtava) sekä sosiaali- ja terveystieteiden koordinoima Tasa-arvoa työelämään – yhdenvertaisuutta yhteiskuntaan -kehittämisohjelmat. Näistä rahoitetaan useita tasa-arvoprojekteja.

Kunkin ohjelmakauden rakennerahastostrategioiden ja -ohjelmien tavoitteet ja painopistealueet määritellään siis mittavan toimintaympäristöanalyysin ja -ennusteen sekä laajemman strategia- ja ohjelmakehityksen mukaan. Esimerkiksi kuluvalle rakennerahastokaudella 2007–2013 keskeisiä ESR- ja EAKR-ohjelmille yhteisiä painopistealueita ovat olleet:

- Yritystoiminnan edistäminen
- Innovaatiotoiminnan ja verkottumisen edistäminen sekä osaamisrakenteiden vahvistaminen
- Alueiden saavutettavuuden ja toimintaympäristön parantaminen
- Osaamiseen, työvoimaan ja työllisyyteen liittyvät kehittämistoimet.³

Sukupuolten välisen tasa-arvon näkökulmasta keskeisimpinä yhteiskunnallisina haasteina kuluvan ohjelmakauden Manner-Suomen ESR-ohjelma on tuonut esiin muun muassa:

- sukupuolten väliset palkkaerot
- perhevastuun jakaminen nykyistä tasaisemmin
- jyrkästi sukupuolen mukaan jakautunut koulutus ja työmarkkinat

² Manner-Suomen ESR-ohjelma 2007-2013. ³ Manner-Suomen ESR-ohjelma 2007-2013 ja esim. Etelä-Suomen EAKR-toimenpide-ohjelma 2007-2013.

- naisiin kohdistuvan väkivallan vähentäminen ja
- median stereotyyppiset nais- ja mieskuvat.⁴

Rakennerahasto-ohjelmien mukaan näihin haasteisiin vastaamaan tarvitaan sekä erillisiä tasa-arvoprojekteja että niitä tulee toteuttaa kaikkien toimintalinjojen alla ja ne voivat kohdistua sekä naisiin että miehiin. Esimerkkiteemoina ESR-ohjelmassa mainitaan naisyrittäjyyden edistäminen, horisontaalisen ja vertikaalisen segregaation purku työmarkkinoilla ja koulutuksessa, työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen, isyyden tukeminen ja perhevastuiden entistä tasaisempi jako, pitkäaikaistyöttömyyden vuoksi erityisesti syrjäytyneiden miesten työllistäminen sekä naisten ja miesten samapalkkaisuuden edistäminen.⁴

Rakennerahasto-ohjelmat korostavat sukupuolten tasa-arvon edistämistä osaksi kaikkea toimintaa ja kaikissa vaiheissa, mikä edellyttää toimintaympäristön, tilanteen ja ratkaistavan ongelman analyysia. Haasteelliseksi tämän tekee sukupuolijaotellun tiedon puuttuminen, sukupuolittain jaoteltua tietoa ei ole riittävästi saatavissa tai sitä ei osata hyödyntää ja analysoida, eikä sen merkitystä ymmärretä. Toisaalta muiden kuin yrittäjyys-, työllisyys- ja osaamisteemojen alla sukupuolten välisen tasa-arvon teemaa ja sukupuolen merkitystä, ns. sukupuolirelevanssia voi olla vaikea tunnistaa ja konkretisoida. Seuraavassa tarkastelemmekin joitakin erityisteemoja rakennerahastopainopisteiden mukaisesti tuomaan esiin esimerkkejä, mitä sukupuolten välinen tasa-arvo on.

3.2. Tasa-arvon edistäminen rakennerahastopainopisteissä - esimerkkejä

Yritystoiminnan kehittäminen

Naisyrittäjyyden edistäminen on ollut teemana ESR-ohjelmassa koko Suomen EU-jäsenyyden ajan. Naisyrittäjyyden edistämistyöryhmä teetti v. 2008 kyselyn TE-keskuksille (nyk. ELY-keskus) alueilla toteutetuista naisyrittäjyishankkeista. Kyselyn mukaan osa hankkeista on ollut naisyrittäjyyttä tukevia, tavoitteena saada lisää naisyrittäjiä. Osa on naisyrittäjyyttä edistäviä kohdistuen erityisesti olemassa oleviin naisyrittäjiin. Eniten hankkeita on määrällisesti toteutettu toimialakohtaisesti ja vähiten hankkeita on suunnattu maahanmuuttajanaisille.⁵ Suomessa naisyrittäjien määrä on noin 32 %, mikä on suhteellisen korkea EU-vertailussa, Suomen asettama tavoite on 40%.⁶ Myös yrittäjyyden näkökulmasta haasteena on yh-

⁴ Manner-Suomen ESR-ohjelma 2007-2013. ⁵ NNaisyrittäjyyden edistämistyöryhmän loppuraportti 4/2010, TEM. ⁶ MoniNainen ja Uudistuva Naisyrittäjyys. Naisyrittäjyyden edistämistyöryhmän loppuraportti. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 4/2010.

teiskuntamme segregoituneisuus eli koulutus- ja työmarkkinoidemme jakaantuminen naisten ja miesten aloihin.

Naisyrittäjyyttä tulee edelleen tukea ja kehittää, erityisesti innovatiivisilla aloilla, mutta se tulee nähdä myös laajempaan kuin naisyrittäjien määrän lisäämisenä. Yritystoiminnan edellytyksiä tulisi arvioida tarkemmin eri toimialoilla ja myös sukupuolen mukaan:

- millä tavoin yrityksen perustamista, kasvua ja kansainvälistymistä tuetaan,
- millaisia rahoitusmahdollisuuksia eri toimialojen yrittäjille on tarjolla,
- toteutuuko tuessa myös alueellinen tasa-arvo?

Tasa-arvon edistäminen ja siihen liittyvät kysymykset tulisi nähdä myös merkittävänä työhyvinvoinnin ja jopa yritysten kilpailuedun lisääjänä kaikissa yrityksissä. Lisäksi yritystoiminnan kehittämistoimilla pitää pyrkiä segregaaation purkamiseen ja innovaatiotoiminnan kehittämiseen molemmat sukupuolet huomioiden.

Innovaatiotoiminnan ja verkottumisen edistäminen sekä osaamisrakenteiden vahvistaminen

Innovaatiokäsitteellä on historiallisesti hyvin voimakas teknologinen painotus ja joidenkin arvioiden mukaan systemaattinen innovaatiotoiminta on edelleen yleisempää teollisuudessa kuin palveluissa.

Tilastokeskuksen käyttämä määritelmä yhdistää innovaatioon tuotannon uudistamisen ja työkäyttäytymisen uudistamisen: "Innovaatio on yrityksen markkinoille tuoma uusi tai olennaisesti parannettu tuote (tavara tai palvelu), yrityksen käyttöön ottama uusi tai olennaisesti parannettu prosessi, yrityksen käyttöön ottama uusi markkinointimenetelmä tai yrityksen käyttöön ottama uusi organisatorinen menetelmä liiketointikäytännöissä, työorganisaatiossa tai ulkoisissa suhteissa. Innovaation (tuotteen, prosessin, markkinointimenetelmän tai organisatorisen menetelmä) on oltava uusi kyseisen yrityksen kannalta".⁷

Keskustelu sosiaalisista innovaatioista ja niiden kehittämistoiminnasta on noussut esille vasta viime aikoina. Mitä sosiaalinen innovaatio on? Vappu Taipale kirjassa Kertomuksia sosiaalisista innovaatioista, antaa yhden määritelmän sosiaaliselle innovaatiolle: "Sosiaalinen innovaatio syntyy, kun haasteeseen tai ongelmaan löydetään uusi ratkaisu tarkastelemalla

---

⁷ Innovaatiotoiminta 2008, Suomen virallinen tilasto. Tilastokeskus. Tiede, teknologia ja tietoyhteiskunta 2010.

ilmiötä tai elämää uudesta näkökulmasta ja kehittämällä näin syntyneeseen tarpeeseen uusia laitteita, toimintatapoja, politiikkoja tai verkostoja tai näiden yhdistelmiä.”⁸

Manner-Suomen ESR-ohjelma-asiakirjassa 2007–2013 on yhtenä keskeisistä painopisteistä innovaatiotoiminnan kehittäminen ja tehostaminen. Teknologisen innovaatiotoiminnan rinnalle on nostettu sosiaalinen innovaatiotoiminta. Ohjelma-asiakirjan kuvaus sosiaalisen innovaation kehitysprosessista on seuraavanlainen:” Sosiaaliset innovaatiot syntyvät, kun kokemukset ja tietotaito muuntuu uudenaikaisiksi hyvinvointia luoviksi teknologioiksi, tuotteiksi ja palveluiksi tai työn organisointitavoiksi, jotka ovat toistettavissa ja monistettavissa.”⁹ EAKR-ohjelmassa tuodaan innovaatiotoiminnan yhdeksi erityisteemaksi naisryrittäjyyttä edistävien innovaatioiden löytämisen kehittämällä muun muassa yrityspalveluiden keinovalikoimaa.¹⁰

ESR -projektitoiminnan katsotaan tuottaneen runsaasti uusia sosiaalisia innovaatioita, joita tulisi tunnistaa, kehittää ja myös levittää. ESR-toiminnan kaikissa toimintalinjoissa ja kaikissa projekteissa on otettava huomioon sosiaalinen innovaatiotoiminta, joka on yksi ESR-toimintaa ohjaavista periaatteista tasa-arvon, kestävän kehityksen, kumppanuuden ja pienten toimijoiden aseman turvaamisen lisäksi. Asiakirjassa ei kuitenkaan pohdita tai tehdä ehdotuksia, miten näitä ESR-toimintaa ohjaavia periaatteita voisi konkretisoida esimerkiksi tarkastelemalla sosiaalista innovaatiotoimintaa sukupuolinäkökulmasta.

Innovaatiotoiminta ja sukupuolten tasa-arvon valtavirtaistaminen

Kansallisissa innovaatiostrategioissa, asiakirjoissa ja linjauksissa ilmeinen teknologiavetoisuus ohjaa tukemaan perinteisiä miesvaltaisia aloja ja yrityksiä. Tällä hetkellä eniten työllistävä naisvaltainen sosiaali- ja terveyspalvelut on liian vähäisellä huomiolla, eikä naisten vähäistä määrää innovaatiotoiminnassa ole huomioitu mitenkään kansallisessa innovaatiostrategiassa. Samoin naisten yrittäjyyden edistäminen näyttäisi puuttuvan ko. strategiasta kokonaan. Tällainen toimintatapa aiheuttaa tilanteen, jossa toinen sukupuoli ja ne ryhmät, joita ei pidetä esimerkiksi elinkeinopoliittisesti tärkeinä, kuten eläkeläiset, jäävät näkymättömiksi. Tällainen toimintatapa edelleen ylläpitää myös työmarkkinoiden kahtiajakoa naisten ja miesten aloihin. Myös Suomen nykyinen hallitus on sitoutunut jatkamaan sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista lain-

⁸ Vappu Taipale Hannu Hämäläinen: Kertomuksia sosiaalisista innovaatioista. Stakes 2007.

⁹ Manner-Suomen ESR-ohjelma 2007-2013 ¹⁰ Manner-Suomen ESR-ohjelma 2007-2013 ja esim. Etelä-Suomen EAKR-toimenpide-ohjelma 2007-2013

valmistelussa, talousarvion laadinnassa sekä muissa tasa-arvon kannalta merkittävissä hankkeissa. Sukupuolinäkökulma tulisikin sisällyttää kaikkiin kansallisesti merkittäviin strategioihin ja ohjelmiin kuten koulutus-, tutkimus- ja innovaatiopoliittinen linjaraportti.

Esimerkki naisten innovaatiotoiminnasta

Ruotsissa on VINNOVAN¹¹ kehitysohjelmissa tehty sukupuolisensitiivistä innovaatioympäristötutkimusta ja kehittämistä 2000-luvun ajan. Tulokset osoittavat, että innovaatiopoliitikan ja elinkeinojen kehittämisen perusmalli eli triple helix syrjii naistyypillisiä aloitteita. Triple helix –mallissa innovaatioympäristön vaikuttajatoimijat ovat elinkeinoelämä, yliopistot ja korkeakoulut sekä politiikan instituutiot, poislukien muun muassa erilaiset järjestöt ja säätiöt.

Malin Lindbergin kenttätyö naisresurssikeskuksissa osoittaa, että triple helix –toimijoiden käytännöt ja linjaukset ohjaavat naisten aloitteet vapaaehtoistyön ja kansalaistoiminnan piiriin.¹² Tällaista järjestö-, projekti-, verkosto- tai säätiömuotoista toimintaa ei lueta triple helix -mallissa elinkeino-, tutkimus- eikä aluepoliittiseksi toiminnaksi, vaan kansalaisaktiiviseksi.¹³ Kuitenkin kolmannen sektorin toiminnalla ja verkostoilla on keskeinen rooli innovaatioiden synnyttämisessä ja edelleen kehittämisessä.

Sukupuolen valtavirtaistamiseen innovaatiotoimintaan ja verkottumiseen tarvitaankin järeämpi ajattelutavan muutos, jossa triple-helix -mallia edelleen kehitetään quattro helix –malliin. Mallissa innovaatioympäristön vaikuttajiksi lasketaan julkinen, yksityinen, akateeminen ja kansalais/järjestösektori.¹⁴ Uutta laajasti käytettyyn triple helix -malliin verrattuna on se, että malli tunnustaa kansalaistoiminnan ja muidenkin tietoa tuottavien toimijoiden kuin tutkimuslaitosten merkityksen innovaatioympäristön kehittämisessä. Oleellista on ymmärtää, että mm. naisten yrittäjyyden mahdollistavia innovaatioympäristötoimijoita on tarkasteltava laajemmin kuin perinteinen innovaatiostyemijajattelu, -tutkimus ja –politiikka on ottanut huomioon.

Osaaminen, työvoima ja työllisyys

Keskeisimpiä haasteita osaamiseen, työvoimaan, työllisyyteen ja yrittäjyyteen sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta ovat koulutus- ja työmarkkinoiden sekä yritysten segregoituminen, palkkaero, perhevapaiden epätasainen jakaantuminen, naisjohtajuuteen liittyvät kysymykset. Tasa-arvon

¹¹ VINNOVA on kansallinen innovaatio- ja kasvuohjelmajärjestelmä, vastaa Suomen Tekesää, www.vinnova.se. ¹² Malin Lindberg: 1. Organisering av innovationssystem och innovativa processer. Teknisk Rapport 2006:8 Luleå tekniska universitet. 2. Samverkansnätverk för innovation. Doktorsavhandling 2010, Luleå tekniska universitet. ¹³ Gunilla Fürst Hörte: Behovet av genusperspektiv - om innovation, hållbar tillväxt och jämställdhet. Utvärdering. VINNOVA Rapport VR 2009:16

¹⁴ Malin Lindberg 2010.

edistäminen on kuitenkin hyvin laaja kysymys ja se tulisi nähdä läpileikkaavana teemana kaikessa osaamisen, työvoiman ja työllisyyden kehittämiseen liittyvissä teemoissa. Sukupuolen merkityksen tarkastelu ja sen tuomat uudet näkökulmat edesauttavatkin hyvin moninaisia kehittämissuhteita. Keskeisenä lähtökohtana ovat faktat ja sukupuolijaoteltu tieto, jota tulisi olla saatavilla ja hyödyntää enemmän.

Seuraavassa esimerkkejä sukupuolinäkökulman laaja-alaisemman tarkastelun osaamiseen, työvoimaan ja työllisyyteen liittyvien kehittämissuhteiden osalta.

- *Työvoiman saatavuutta* ja esimerkiksi työperäistä maahanmuuttoa tarkastellessa ja kehitettäessä tulisi myös sukupuolinäkökulma huomioida, esimerkiksi
  - Mille sektoreille tarvitsemme osaajia ja millaisia osaajia tarvitsemme?
  - Tuemmeko perustellusti eri tavoin nais- ja miesaloja?
  - Kohdistuvatko kehittämissuhteet samalla tavalla naisiin ja miehiin?
  - Ovatko naisten ja miesten mahdollisuudet samat?
- *Pitkäaikaistyöttömyyteen* liittyvissä kysymyksissä tulisi tarkastella myös sukupuolten välisiä eroja:
  - Mitkä seikat aiheuttavat työttömyyden pitkittymistä miehillä, mitkä naisilla?
  - Kohdistuvatko olemassa olevat tuki- ja kehittämissuhteet samalla tavalla naisiin ja miehiin?
  - Ovatko naisten ja miesten mahdollisuudet samat?
  - Onko ilmiöissä alueellista eroa?
  - Millä tavoin suhdannevaihtelut vaikuttavat mies- ja naisaloihin?
- *Työhyvinvointia* voidaan edesauttaa tarkastelemalla millaisia eroja naisilla ja miehillä on työhyvinvoinnin ja sen osa-alueiden (fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen hyvinvointi) osalta; esimerkiksi terveyteen ja hyvinvointiin, liikunta- ja ravintotottumuksiin on löydettävissä tutkittuja ja selkeitä eroja sukupuolten välillä. Työhyvinvointia edistävissä projekteissa voidaankin tarkastella:
  - Millaisia eroja naisten ja miesten välillä voidaan löytää käsillä olevassa hyvinvoinnin osa-alueessa?
  - Millaiset asiat naiset kokevat merkitykselliseksi työhyvinvoinnin edistämiseksi, millaiset miehet?

- Kohdistuvatko erilaiset kehittämistoimet eri tavalla miehiin ja naisiin?
- Tarkastelemalla työurien pidentämistä ja keinoja sen edistämiseksi sukupuolinäkökulmasta voidaan saada uutta tietoa ja kehittämisenkohteita, esimerkiksi:
  - Onko miesten ja naisten motivaatiossa tai mahdollisuuksissa jatkaa työuraansa nykyistä pidempään eroa?
  - Millaiset tekijät motivoivat naisia, millaiset miehiä jatkamaan työtä?
  - Kohdistuvatko nykyiset toimet ja keinot työurien pidentämiseksi eri tavalla naisiin kuin miehiin?
- Nuorten syrjäytymistä ja työllistymistä tutkitaan, arvioidaan, tuetaan ja kehitetään monilla tavoin, kuitenkin pääasiassa joitain poikkeuksia lukuun ottamatta sukupuolettomasti. Myös nuorten kohdalla olisi tärkeää huomata ryhmän heterogeenisyys ja esimerkiksi sukupuolen tuomat erot tarpeissa ja ongelmissa merkittävänä tuki- ja kehittämistoimien lähtökohtana.
- Sukupuoli ja sen merkitys tulisi ottaa paremmin huomioon aikuisten koulutuksen ja opiskelun tieto-, neuvonta- ja ohjauspalveluissa, sillä naisten ja miesten elämänhistoria, koulutus, työhistoria ja kokemukset sekä kiinnostuksen kohteet eroavat keskimäärin toisistaan, minkä vuoksi myös heidän palvelutarpeensa on erilainen.
- Erilaisten toimijoiden kumppanuutta tulee edelleen vahvistaa ja 3.sektorin toimijoiden merkitystä ja osallisuutta tasa-vertaisena toimijana tunnustaa myös osaamisen, työvoiman ja työllisyyden edistämisen –kehittämisteemojen osalta. Kumppanuuksien rakentamisessa tulisi huomioida myös tasa-arvoasiantuntijat ja tasa-arvon edistämisestä vastaavat ja sitä toteuttavat tahot.

Alueiden saavutettavuuden ja toimintaympäristön parantaminen

Maakuntien suunnittelua keskeisesti ohjaava väline ovat maakuntaohjelma ja sen toteuttamiseksi vuositasolle laadittava toteuttamissuunnitelma, joka sisältää keskeiset maakuntaohjelman toteuttamisen hankkeet, mahdolliset muut toimenpiteet ja suunnitelma niiden rahoittamisesta.¹⁵ Nykyisin merkittävin rahoitusinstrumentti alueiden kehittämisessä ovat rakennerahasto-ohjelmat. Maakuntaohjelmien lähempi tarkastelu osoittaa, että sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi ei ohjelmissa ole juurikaan esitetty tavoitteita tai erillisiä konkreettisia toimenpiteitä.

¹⁵ Laki alueiden kehittämisestä 29.12.2009/1651. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091651>

Keskeisiä alueellisia haasteita Suomessa ovat haja-asutusalueilla väestön väheneminen ja korkea työttömyysaste, kasvukeskuksissa väestömäärän kasvu sekä koko maassa ikääntyminen. Myös näiden haasteiden osalta sukupuolinäkökulma tuo lisää tietoa haasteiden taustalla olevista ilmiöistä ja kehittämisen mahdollisuuksista. Sukupuolinäkökulma on merkittävä myös alueiden saavutettavuuden ja toimintaympäristön kehittämisen näkökulmista ja sukupuolivaikutusten arviointia tulisikin tehdä laajemmin näiden kysymysten osalta. Parantavatko monikanavaiset palvelut eri tavalla naisten ja miesten mahdollisuuksia saada tarvitsemaansa palveluita? Millaisia eroja tässä on alueellisesti naisten ja miesten kesken, myös ikätekijä huomioon ottaen? Millaisia ihmisiä asuu eri puolilla Suomea? Vaikuttaako alueelliset muutokset eri tavalla naisiin ja miehiin? Onko maaseudun naisten vaikutusmahdollisuudet erilaiset kuin miesten?

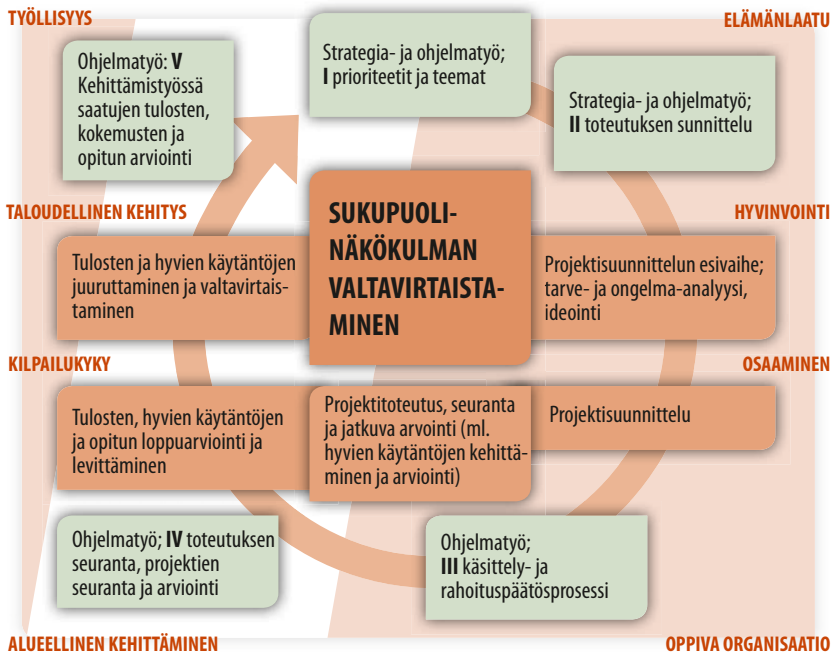
3.3. Kehittämisohjelmat toteutetaan syklimallin mukaisesti – niin myös sukupuolen valtavirtaistaminen

Rakennerahasto-ohjelmia, kuten useita muitakin kehittämisohjelmia, toteutetaan syklimallin mukaisesti sekä ohjelma- että projektitasolla. Syklimalli purkaa ohjelmakehittämisen kokonaisuuden viiteen vaiheeseen. Kuviossa 2 ohjelmasyklin vaiheet on kuvattu **vihreissä** tekstikehyksissä.

Ohjelmatasolla sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisessa on kyse näkökulman sisällyttämisestä ohjelmasyklin eri vaiheisiin. Kehittämisohjelmat voivat olla tasa-arvon kannalta kahdenlaisia: Ensinnäkin niiden tarkoitus voi olla edistää ensisijaisesti tasa-arvoa. Toiseksi kehittämisohjelman kehityskohde on joku muu ja tasa-arvoa tarkastellaan syklin vaiheissa linkittyneenä varsinaiseen sisältötoimintaan. Tässä vaihtoehdossa on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa sukupuolen merkitys syklin kaikkiin vaiheisiin.

Projektityötä kuviossa 2 osoittavat **oranssit** tekstikehykset. Varsinaiset kehittämisprojektit linkittyvät ohjelmatyön vaiheisiin II – IV. Projektitasolla sukupuolinäkökulman huomioon ottaminen voi tapahtua kahdella eri tavalla: suunnitellaan ja toteutetaan ns. tasa-arvoprojekti tai suunnitellaan ja toteutetaan kehittämisprojekti, johon sukupuoli on valtavirtaistettu ohjelman edellyttämällä tavalla ja laajuudessa. On tärkeää tunnistaa tasa-arvon merkitys kaikissa projekteissa, ts. tasa-arvon edistäminen ei saisi olla vain tasa-arvoprojektien asia.

Kuvio 2. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen projekti- ja ohjelmatyössä. Leinonen ja Haataja 2010.

Tällainen kahden eri toimintatavan malli johtuu siitä, että EU:n kaksoisstrategia tasa-arvon edistämiseksi tarkoittaa, että sukupuolinäkökulma tulee sisällyttää kaikkeen suunnitteluun, toimintaan, päätöksentekoon ja arviointiin ohjelma- ja projektitasolla, sen lisäksi, että tasa-arvon erillisohjelmia ja -projekteja toteutetaan toisinaan merkittävämpien kehityshyönteiden aikaansaamiseksi.

Jotta sukupuolinäkökulman integroiminen ohjelmasyklin eri vaiheisiin onnistuu, syklin vaiheet on hyödyllistä nähdä työvaiheina. Jokaisessa työvaiheessa tarkastellaan erikseen sukupuolinäkökulma ja tasa-arvon edistäminen.

Ohjelmasyklin mukaiset työvaiheet

Suunnittelijoiden todelliset haasteet ovat tiedon saatavuuteen, käsitteilyyn, ymmärtämiseen ja soveltamiseen liittyviä. Siksi sukupuoli otetaan syklin vaiheissa huomioon "pala kerrallaan" neljän eri tarkastelutavan kautta (taulukko 1).

Heti alkuun on arvioitava ja lisättävä ohjelman suunnitteluun ja toteutukseen osallistuvien

1. tietoisuutta, ymmärrystä ja osaamista tasa-arvosta ja sukupuolesta ja sen merkityksestä.

Kun tekijöille on selvinnyt oma ja muiden osallistujien osaamisen taso ja lisätiedon tarve, siirrytään soveltamaan sukupuoli- ja tasa-arvotietoa. Tarkastelun kohteena ovat ohjelman

2. tavoitteet, kärkitekemat, toimenpiteet ja osallistuvat tahot sukupuoli- ja tasa-arvotiedon valossa.

Tasa-arvotietoinen ohjelma- ja projektisuunnittelu jää helposti pienen, asiaan vihkiytyneiden piirin osaamiseksi, jos tietoa ei pystytä muotoilemaan ohjeiksi, neuvoiksi ja ratkaisuuksi ohjelmasuunnittelun ja toteutuksen osapuolille. Siksi on välttämätöntä toteuttaa kattavasti

3. ohjeistus ja tiedottaminen tasa-arvotavoitteista ja keinoista kaikille osallisille

Ohjelmatyön nykyiset toiminta- ja ajattelutavat eivät taivu itsestään sukupuolen valtavirtaistamiseen. Siksi on tarpeellista suunnitella ja toteuttaa ohjelmiin

4. erillisiä toimenpiteitä, joilla osallisia ohjataan ja harjaannutetaan ottamaan sukupuoli huomioon sisältötyössä.

Tarkastelutapa Ohjelmasyklin vaiheet	1. Tietoisuus ja ymmärrys, osaaminen	2. Tavoitteet, kärkitekemat, toimenpiteet ja osallistuvat tahot	3. Ohjeistus ja tiedottaminen (viestintä)	4. Erilliset toimenpiteet
I Ohjelmaprioriteettien ja teemojen valinta				
II Ohjelmatoimituksen suunnittelu				
III Rahoituskäsittely- ja päätösprosessi				
IV Toteutuksen seuranta, projektien seuranta ja arviointi				
V Tulosten, kokemusten ja opitun arviointi pohjana uudelle suunnittelulle				

Taulukko 1. Sukupuolen huomioon ottaminen ohjelmasyklin vaiheissa

Ohjelmasyklin vaiheita voidaan arvioida seuraavien esimerkkikysymysten kautta:

I Ohjelmaprioriteettien ja teemojen valinta (taustalla toimintaympäristöanalyysi)

1. Tietoisuus ja ymmärrys, osaaminen

- Mitä faktatietoa ohjelma(työ)n valmistelijoilla on toimintaympäristössä ilmenevistä tasa-arvohaasteista? Millaisia tasa-arvoon liittyviä haasteita on niissä ongelmissa ja tarpeissa, joiden perusteella ohjelmaprioriteetteja ja teemoja valitaan?
- Minkä verran valmistelijoilla on kokemusta ja osaamista laajakantoisesta tasa-arvovaikuttamisesta?
- Onko tarpeellista kuulla tasa-arvoasiantuntijoita ja tutkijoita?
- Onko ohjelman alueelta saatava tieto tasa-arvotilanteesta riittävää ja oleellista?
- Minkä tasoiseen tasa-arvon hiljaisten signaalien ja trendien analysointiin resurssit riittävät?

2. Ohjelman tavoitteet, kärkiteemat, toimenpiteet ja osallistuvat tahot

- Miten sukupuolisegregaatio vaikuttaa taustalla? Onko todennettävissä sukupuolten eriytymistä esimerkiksi ansainta- tai elinkeinomahdollisuuksissa, palkoissa, terveydessä, vaikuttaako ikä, koulutustaso, ammatti, toimiala?
- Syventääkö ohjelma piiloisesti sukupuolten eriytymistä työ- tai liike-elämässä, kansalaisvaikuttamisessa, koulutukseen hakeutumisessa tms.?
- Edistääkö ohjelma työ- ja koulutusmarkkinoiden sukupuolten mukaan eriytymisen purkamista?
- Suosivatko ohjelman linjaukset toista sukupuolta ja jos kyllä, onko se perusteltua?
- Tukeeko ohjelma avoimesti sekä naisten että miesten osallistumista?

3. Tiedottaminen ja ohjeistus

- Herätelläänkö ohjelma-asiakirjoissa rahoituspäätöksistä vastaavien viranomaisten kiinnostusta ohjelman kohdealueen tasa-arvotilanteeseen ja -trendeihin?
- Miten kehittyntä sukupuolitietämystä ja tasa-arvo-osaamista ohjelman perustelujen ymmärtäminen ja omaksuminen vaatii?

4. Erilliset toimenpiteet

- Millaisia erillisiä tasa-arvoa edistäviä kehittämisohjelmia tarvitaan?
- Millaisia kokemuksia on saatu edellisistä erillisistä kehittämisohjelmista?

II Ohjelmatoteutuksen suunnittelu: rahoitusinstrumentit, valintakriteerit, kohderyhmät

1. Tietoisuus ja ymmärrys, osaaminen

- Mitä faktatietoa ohjelmatoteutuksen valmistelijoilla on käytettävissä tasa-arvon edistämisen uusimmista keinoista kotimaassa ja kansainvälisesti?
- Minkä verran valmistelijoilla on kokemusta ja osaamista tasa-arvo-tietämyksen soveltamisesta?
- Riittääkö tietopohja kohderyhmien sukupuolieriytyneiden tarpeiden, odotusten ja elämäntilanteiden ymmärtämiseen?

2. Ohjelman tavoitteet, kärkiteemat, toimenpiteet ja osallistuvat tahot

- Millä kriteereillä projektitoteuttajien tasa-arvo-osaamista arvioidaan hakemusasiasiakirjoissa?
- Edellytetäänkö projektihakemuksilta konkreettisia toimenpiteitä sukupuolen valtavirtaistamiseen?
- Vaikuttavatko valtavirtaistamisen konkreettiset toimenpiteet projektihakemuksen menestymiseen?
- Mitä mittareita tai arviointikriteereitä on luotu siihen, että syntyviä tuloksia, toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä pystytään arvioimaan sukupuolinäkökulmasta?

3. Tiedottaminen ja ohjeistus

- Millä tavoin ohjelman tasa-arvotavoitteista ja keinoista tiedotetaan rahoittajaviranomaisia?
- Miten kehittyntä sukupuolietämystä ja tasa-arvo-osaamista ohjeistusten ymmärtäminen ja soveltaminen vaatii?

4. Erilliset toimenpiteet

- Onko viranhaltijoille tarjolla neuvontaa ja koulutusta ohjelman tasa-arvotavoitteiden ja sukupuolen valtavirtaistamisvaatimusten soveltamisesta?
- Miten ohjeilla pyritään estämään sukupuolisokea projektihakemusarviointi ja päätöksenteko?

III Ohjelmatoteutus (rahoituskäsittely- ja –päättösprosessi)

1. Tietoisuus ja ymmärrys

- Mitä faktatietoa rahoitushakemusten käsittelijöillä ja päätöksentekijöillä on käytettävissä tasa-arvon edistämisen uusimmista keinoista kotimaassa ja kansainvälisesti?
- Onko käsittelijöiden ja päätöksentekijöiden tasa-arvotietämys riittävää?
- Ovatko käsittelijät ja päätöksentekijät saaneet koulutusta tai neuvontaa sukupuolinäkökulman huomioonottamisessa ja arvioinnissa?
- Tuntevatko käsittelijät ja päätöksentekijät ohjelman tasa-arvon edistämiskriteerit?

2. Ohjelman tavoitteet, kärkiteemat, toimenpiteet ja osallistuvat tahot

- Edellytetäänkö hakijoilta tarve-, ongelma- ja tavoiteanalyysiä tasa-arvon näkökulmasta?

3. Tiedottaminen ja ohjeistus

- Millaisia ohjeita projektisuunnittelijoille annetaan tasa-arvon edistämistä ja sen keinoista?
- Tekevätkö ohjeet eron tavanomaisen ja innovatiivisen tasa-arvon edistämisen välillä?

4. Erilliset toimenpiteet

- Mitä keinoja on käytössä laadukkaiden tasa-arvoprojektihakemusten saamiseksi?
- Voiko sukupuolineutraali projektihakemus menestyä vai edellytetäänkö kaikilta hakemuksilta minimitaso sukupuolen huomioonottamisessa?

IV Toteutuksen seuranta, projektien seuranta ja arviointi

1. Tietoisuus ja ymmärrys

- Edistetäänkö ja millä tavoin ohjelman ja projektien toteutuksessa tasa-arvoa käytännön tasolla?

2. Ohjelman tavoitteet, kärkiteemat, toimenpiteet ja osallistuvat tahot

- Millä mittareilla projektipäätösten vaikutusta tasa-arvon edistymiseen seurataan?
- Sisältyykö tasa-arvon edistämisen vaade arviointikriteereihin sekä ohjelmatasolla että projektitasolla?

- Seuraammeko tasa-arvon edistämisen tavoitteiden toteutumista projekteissa ja projektien kaikissa vaiheissa?
- Arvioidaanko syntyviä tuloksia ja hyviä käytäntöjä sukupuolinäkökulmasta?
- Sisältyykö projektien raportointiin ja dokumentointiin tasa-arvon edistämisen näkökulma?

3. Tiedottaminen ja ohjeistus

- Millaisia ohjeita ja millä menetelmillä annamme projektitoimijoille tasa-arvon edistämisestä ja sen keinoista?
- Hyödynnämmekö projektien ohjausryhmiä myös tasa-arvon edistämisen merkityksestä ja keinoista tiedottamiseen?

4. Erilliset toimenpiteet

- Millä tavoin hyödynnämme tasa-arvoprojektien ja muiden projektien tasa-arvo-osaamista?
- Miten levitämme ja juurrutamme hyviä tasa-arvokäytäntöjä?

V Saatuisten tulosten, kokemusten ja opitun arviointi pohjana uudelle suunnittelulle

1. Tietoisuus ja ymmärrys

- Oliko ohjelman valmistelijoiden tasa-arvotietämys ja soveltamisosaaminen riittävällä tasolla edellisessä ohjelmasuunnittelussa?
- Osasivatko hakemusten käsittelijät ja päätöksentekijät käyttää tasa-arvo edistämisen arviointikriteerejä?
- Mitä tietovajeita ilmeni?
- Miten tätä tietoa voidaan hyödyntää uudessa suunnittelussa?

2. Toimintatavat, toimenpiteet, sisällöt, tulokset, syntyvät käytännöt ohjelmatyön näkökulmasta; ohjelma-arviointi

- Sisältyikö tasa-arvon edistämisen vaade arviointikriteereihin a) ohjelmatasolla, b) projektitasolla?
- Seurattiinko tasa-arvotavoitteiden toteutumista ohjelmissa ja projekteissa ja niiden eri vaiheissa?
- Arviointiin projektien tuloksia ja hyviä käytäntöjä sukupuolinäkökulmasta?
- Miten tätä tietoa voidaan hyödyntää uuden suunnittelussa?

3. Tiedottaminen

- Mikä keinovalikoima takaa tehokkaan tiedon levittämisen hyvistä käytännöistä ja toimivista ratkaisuista?

4. Erilliset toimenpiteet

- Millä keinoilla havaitut tasa-arvotietämysvajeet poistetaan?
- Mikä taho resursoi tasa-arvotietämyskoulutuksen ja neuvonnan?
- Mitä erillisiä toimenpiteitä ja tukirakenteita uusi ohjelmakausi tarvitsee tasa-arvon edistämiseen?

4. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen ESR- ja EAKR – projektien toimintaan

Sinikka Mustakallio

Euroopan Unioni on sitoutunut Lissabonin sopimuksessa naisten ja miesten välisen tasa-arvon edistämiseen kaikessa toiminnassaan. Tämä kirjaus tarkoittaa sitä, että kaikessa unionin toiminnassa tulee soveltaa sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen (gender mainstreaming) periaatetta sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseksi. Kaikkien toimintojen vaikutuksia tulee arvioida eri sukupuolten kannalta sekä toteuttaa toimintaa niin, että sillä edistetään sukupuolten välistä tasa-arvoa.

EU toteuttaa sukupuolten välisen tasa-arvon edistämässä kaksoisstrategiaa: tasa-arvoa edistetään erityisin tasa-arvopoliittisin toimenpitein sekä valtavirtaistamalla sukupuolinäkökulma kaikkiin toimintoihin. Samaa kaksoisstrategiaa tulee toteuttaa myös rakennerahastoista rahoitettavassa projektitoiminnassa. Kaksoisstrategian mukaisesti sukupuolten välistä tasa-arvoa edistetään sekä erityisillä tasa-arvoprojekteilla että ottamalla sukupuolinäkökulma huomioon kaikissa muissakin projekteissa.

Sukupuolinäkökulma tulee valtavirtaistaa (integroida) kaikkeen rakennerahastojen ohjelmatyöhön ja projekteihin niiden toiminnan kaikissa vaiheissa. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen on strategia edistää sukupuolten tasa-arvoa, mutta se on myös tapa tehdä parempaa ohjelmatyötä ja vaikuttavampia hankkeita.

Sukupuolinäkökulman huomioonottamisella parannetaan ohjelmatyön ja projektien laatua ja vaikuttavuutta. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen merkitsee tarvelähtöisyyden ja asiakasnäkökulman syventämistä projektien toiminnassa.

Sukupuolinäkökulman huomioonottaminen tuottaa tarkempaa tietoa projektin ratkaistavana olevasta ongelmasta, toiminnan kohteesta ja kohderyhmistä. Näin saadaan parempi ja tarkempi tiedollinen perusta projektin tavoitteiden määrittelylle ja toimenpiteiden suunnittelulle. Sukupuolen mukaan eriteltyt tilastot ja tutkimus antavat syvempää tietoa projektin kohderyhmien tarpeista, ongelmista ja odotuksista. Projektille tulee paremmat edellytykset vastata erilaisiin tarpeisiin ja elämäntilanteisiin kohderyhmissä. Tämä parantaa projektin toimenpiteiden vaikuttavuutta.

Tasa-arvoprojektit

Projektit, joiden päätavoitteena on edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Projektit, joihin on valtavirtaistettava (integroitava) sukupuolinäkökulma

Projektit, joiden päätavoitteet ovat muut kuin sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen. Sukupuolinäkökulma on valtavirtaistettava (integroitava) näihin projekteihin.

4.1. Tasa-arvoprojektien laadun parantaminen

Erityisiä tasa-arvoprojekteja on toteutettu Suomessa 1980-luvulta lähtien. Ensimmäiset projektit toteutettiin tavallisesti Pohjoismaiden ministerineuvoston tuella. Euroopan unioniin liittymisen jälkeen on useimmat tasa-arvoprojektit toteutettu EU:n rahoitustuella.

Tasa-arvoprojekteja on toteutettu esimerkiksi

- sukupuolen mukaisen segregaation eli sukupuolen mukaisen eriytymisen lieventämiseksi työmarkkinoilla: naisten saamiseksi miesenemmistöisille aloille ja tehtäviin sekä miesten saamiseksi naisemmistöisille aloille ja tehtäviin
- sukupuolisegregaation lieventämiseksi koulutuksessa
- tasa-arvoisten käytäntöjen kehittämiseksi koulutuksessa ja opinto-ohjauksessa
- naisten työllisyyden edistämiseksi
- naisten yrittäjyyden edistämiseksi
- naisten uralla etenemisen ja johtajuuden edistämiseksi
- työpaikkojen tasa-arvosuunnittelun ja tasa-arvoisten työelämäkäytäntöjen kehittämiseksi
- työn ja perheen yhteensovittamiseksi
- maahanmuuttajanaisten aseman parantamiseksi.

Kun tasa-arvoprojektien tavoitteena on sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen, niissä voidaan kehittää tasa-arvoa sekä naisten että miesten kannalta. 2000-luvulla muutama projekti on kohdistunut myös sukupuolivähemmistöihin. Osa tasa-arvoprojekteista on kohdistunut erityisesti naisiin tai miehiin. Projekti on voinut sisältää esimerkiksi naisille suunnatun

johtamiskoulutusohjelman tai se on voinut edistää miesten hakeutumista hoiva-alalle. Osassa projekteista toimenpiteet ovat kohdistuneet molempiin sukupuoliin.

Kun projektissa suunnitellaan vain toiselle sukupuolelle suunnattuja toimenpiteitä, kyse on nais erityisistä tai mies erityisistä toimenpiteistä. Mies- tai nais erityisyydelle tulee olla perusteet, jotka tuodaan esiin projektisuunnitelmassa. Esimerkiksi nais yrittäjille on järjestetty omaa koulutusta. Perusteena tähän on ollut se, että yrittäjätavoitteissa on eroa naisten ja miesten välillä. Tutkimusten mukaan nais yrittäjällä yritystä ja perhettä koskevat tavoitteet vaikuttavat toisiinsa enemmän kuin mies yrittäjällä. Naisten kurssi voi tukea nais yrittäjiä paremmin omien tavoitteiden asettamisessa ja saavuttamisessa eri elämänaalueilla. Naisten kurssilla voidaan koulutusohjelman sisällöissä ja oppimismenetelmissä ottaa huomioon nais yrittäjille ominaisia yhteisiä tarpeita ja tavoitteita. Lisäksi nais kurssilla naisten keskinäinen vuorovaikutus muodostuu avoimemmaksi ja paremmin naisten itseluottamusta tukevaksi kuin sekakursseilla.¹⁶ Samojen perusteiden voi katsoa pätevän pitkälle myös naisille suunnattuihin johtamiskoulutuksiin.

Näiden perusteiden valossa voi havaita, että jos naisille suunnattuihin koulutuksiin otetaan osallistujiksi myös miehiä, tilanne muuttuu kokonaan. Lisäarvo, jota nais erityinen koulutus tuo, poistuu. Samoin on tilanne miesten kannalta mies erityisissä toimenpiteissä. Esimerkiksi ryhmädynamiikan kannalta tilanne muuttuu täysin toiseksi, jos mukaan otetaan vähemmistönä nais osallistujia. Kuitenkin on esimerkiksi nais johtajakoulutusta alettu projekteissa toteuttaa erityisesti naisille suunnattuna johtamiskoulutuksena, johon miehetkin saavat osallistua. Voidaan kysyä, vesittykö projektin varsinainen tavoite kokonaan. Siksi tulee harkita tarkasti, toteuttaako tällainen toteuttamistapa projektin tavoitteita. Jos halutaan tarjota esimerkiksi johtamiskoulutusta tai talouskoulutusta käytännössä molemmille sukupuolille, koulutus tulisi tarjota tietoisesti ja avoimesti molemmille sukupuolille. Jos projektissa suunnitellaan nais- tai mies erityisiä toimenpiteitä niille on esitettävä projektisuunnitelmassa perusteet sekä toteutettava toimenpiteet vain toiselle sukupuolelle suunnattuina.

On tärkeää, että EU:n kaksoisstrategian mukaisesti edelleen rahoitetaan erityisiä tasa-arvoprojekteja. Samalla rahoittajaviranomaisten tulee pyrkiä ohjauksella ja koulutuksella nostamaan tasa-arvoprojektien laatua ja innovatiivisuutta.

---

¹⁶ Räsänen Leila (toim.) Vantaan nais yrittäjäkurssi – Kivnoföretagarkursen i Vammala. Pohjoismainen Avaa-projekti Nro 27/1990. Työministeriö 1990.

Tasa-arvoprojekteilla tulisi pystyä kehittämään uusia innovatiivisia hyviä käytäntöjä sukupuolten tasa-arvon edistämiseen. Uusien tasa-arvoprojektien suunnittelijoilla tulisi olla riittävän hyvät tiedot ja osaaminen sukupuolten tasa-arvon edistämisestä sekä tietoa, minkälaisia hyviä käytäntöjä tasa-arvon edistämiseen on kehitetty aikaisemmillä tasa-arvoprojekteilla. Uusien tasa-arvoprojektien suunnittelussa tulisi hyödyntää nykyistä paremmin aikaisempien tasa-arvoprojektien kokemuksia, tuloksia ja hyviä käytäntöjä.

Rahoittajaviranomaisten tulee osaltaan varmistaa, että tasa-arvoprojektien suunnittelijoilla on riittävät perustiedot sukupuolten tasa-arvokysymyksistä ja aikaisemmista tasa-arvoprojekteista sekä tarvittaessa vahvistaa ohjauksella ja koulutuksella projektien suunnittelijoiden valmiuksia toteuttaa riittävän laadukkaita tasa-arvoprojekteja. Rahoittajaviranomaiset voivat myös kehottaa projektien suunnittelijoita hankkimaan tarvittaessa itselleen lisäkoulutusta tai konsultointia sukupuolten tasa-arvon edistämisestä.

4.2. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen projekteihin - linjaukset

Manner-Suomen ESR-ohjelma-asiakirja 2007-2013 edellyttää, että sukupuolinäkökulma integroidaan projektitoimintaan sen kaikilla tasoilla ja kaikissa vaiheissa. Aina kun sukupuolinäkökulmalla on merkitystä projektin toiminnalle, se tulee ottaa huomioon projektin elinkaaren kaikissa vaiheissa.

ESR-ohjelma-asiakirja 2007-2013 antaa seuraavat ohjeet tasa-arvon edistämisen integroimisesta (valtavirtaistamisesta) ESR- projektien toimintaan:

”Sukupuolten tasa-arvon edistäminen integroidaan osaksi kaikkea toimintaa kaikilla tasoilla ja kaikissa vaiheissa.

Se edellyttää aina toimintaympäristön, tilanteen ja ratkaistavan ongelman analyysia, mikä on omiaan terävöittämään strategiaa ja parantamaan hankkeiden laatua ja fokusointia yleensäkin. Tilanneanalyysi myös auttaa kiinnittämään huomiota toimenpiteiden vaikutuksiin.

Tasa-arvon edistäminen koskee molempia sukupuolia, sekä naisia että miehiä, ja molemmat sukupuolet hyötyvät sukupuolten tasa-arvonäkökulman sisällyttämisestä kaikkiin hankkeisiin.

Sukupuolinäkökulma otetaan huomioon aina, kun se on relevanttia. Toimintaympäristön, tilanteen ja ratkaistavan ongelman analysointi sukupuolinäkökulmasta on kaiken lähtökohta. Sukupuolen mukaan jaotellut tilastot ovat tässä avainasemassa. Jos naisten ja miesten välillä havaitaan eroja, ne tulee ottaa huomioon läpi hankkeen elinkaaren. Tavoitteet ja toimenpiteet suunnitellaan siten, että hanke edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa.

Jos ja kun hankesuunnitelmaa tehtäessä konsultoidaan kohderyhmien edustajia, pidetään huolta siitä, että sekä naisia että miehiä kuullaan.

Projektia organisoitaessa pidetään huolta siitä, että tarpeellinen asiantuntemus tasa-arvokysymyksissä on käytettävissä. Se voi merkitä esimerkiksi ulkopuolisen asiantuntemuksen käyttöä ja projektihenkilöstön koulutusta näissä kysymyksissä. Sukupuolten tasa-arvon edistämisen aiheuttamat mahdolliset lisäkustannukset otetaan huomioon hankkeen talousarviota laadittaessa.

Sukupuolten tasa-arvon toteutuminen otetaan osaksi hankkeen seuranta- ja itsearviointijärjestelmää. Määrällisten indikaattoreiden lisäksi kehitetään laadullisia indikaattoreita tätä tarkoitusta varten. Hankkeen vaikutuksia arvioidaan myös sukupuolten tasa-arvon kannalta.¹⁷

Rakennerahastolainsäädännön mukaan tasa-arvon edistäminen tulee integroida myös EAKR- projektien toimintaan. Kaikissa EAKR-ohjelma-asiakirjoissa ohjelmakaudelle 2007-2013 käsitellään sukupuolten tasa-arvon edistämistä. Niissä myös arvioidaan alueittain sitä, mitkä tasa-arvokysymykset ovat keskeisiä kullakin alueella. EAKR:n alueittain tehdyissä toimenpideohjelmissa painottuu tasa-arvotavoitteista naisyrityksyyden edistäminen.

EAKR-ohjelmissa ei anneta konkreettisia ohjeita siitä, miten sukupuolten välistä tasa-arvoa projekteissa tulee edistää. Kuitenkin tasa-arvon edistämisen kaksoisstrategia ja vaatimus sukupuolinäkökulman huomioonottamisesta kaikissa projekteissa koskee ESR-projektien tapaan EAKR- projektejakin. Siksi myös EAKR-projekteille voi suositella ESR- projekteille ESR-ohjelma-asiakirjassa annettuja ohjeita sukupuolinäkökulman integroimisesta kaikkiin projekteihin.

---

¹⁷ Manner-Suomen ESR-ohjelma-asiakirja 2007 – 2013, s. 72.

Erityisen tärkeää on vahvistaa rahoittajaviranomaisten omaa sekä projekti-toimijoiden tietoisuutta velvoitteesta valtavirtaistaa sukupuolinäkökulma kaikkiin projekteihin. Rahoittajaviranomaisten tehtävänä on varmistaa, että sukupuolinäkökulma otetaan huomioon rahoitettavissa projekteissa.

Projektihakemuksia ja -suunnitelmia arvioidessaan rahoittajan on tarkastettava, että projektihakemuksesta ja suunnitelmasta näkyy selkeästi ja konkreettisesti, miten sukupuolinäkökulman merkitystä projektille on selvitetty ja miten sukupuolinäkökulma on otettu projektissa huomioon. Tarvittaessa rahoittajan on ohjattava projektin valmistelijaa korjaamaan ja täydentämään hakemustaan sukupuolinäkökulman huomioon ottamisella.

Tarkistuslista rahoittajalle sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta projekteihin

1. Onko projektin suunnittelija tietoinen, että sukupuolinäkökulma tulee valtavirtaistaa projektiin?

Ei lainkaan   Jonkin verran   Hyvin

2. Näkyykö projektihakemuksesta ja -suunnitelmasta selkeästi ja konkreettisesti, miten sukupuolinäkökulma on otettu huomioon projektin eri vaiheissa?

Ei lainkaan   Jonkin verran   Hyvin

3. Onko projektin suunnittelijalla riittävät tiedot ja osaaminen sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseen projektin kaikkiin vaiheisiin?

Ei lainkaan   Jonkin verran   Hyvin

4. Jos projektin suunnittelijalla ei ole riittäviä tietoja ja osaamista sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseen projektin kaikkiin vaiheisiin, voitko auttaa projektin suunnittelijaa hankkimaan riittävät tiedot ja osaamisen sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseen suunniteltavaan projektiin

omilla tiedoillasi,   ohjauksella,   koulutuksella?

Rahoittajaviranomaiset voivat myös kouluttaa mahdollisuuksiensa mukaan projektien suunnittelijoita sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta projekteihin sekä neuvoa, miten projektien suunnittelijat itse voivat hankkia tarvitsemaansa lisäasiantuntemusta, koulutusta tai konsultointia tasa-arvokysymyksistä ja sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta. Tarvitaan käytännön osaamisen vahvistamista sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta kaikkien projektien toimintaan.

Ohjelman ohjeistuksessa tulee selkeästi viestiä, että projekteilta edellytetään sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista ja että sitä käytetään arviointikriteerinä. Silloin suunnittelijat alkavat ottaa projektien valmistelussa alusta alkaen huomioon, että projektiin on luotava toimintatapoja, joilla ratkaistaan sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen konkreettisesti projektin kaikissa vaiheissa. Sukupuolinäkökulmaa ei voida liimata päälle valmiiksi suunniteltuun projektiin.

Jotta projektin valmistelija voi onnistua sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisessa, on keskeistä selvittää sukupuolen merkitystä siitä alkaen, kun lähdetään selvittämään ja kuvaamaan projektin lähtökohtia, ratkaistavaa ongelmaa ja toimintaympäristöä.

Tarkistuslista projektin suunnittelijalle sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta projektiin

1. Selvitä itsellesi, mitä sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen projektin kaikkiin vaiheisiin tarkoittaa.
2. Hanki lisää tietoa, koulutusta tai ohjausta sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta suunnittelemaasi projektiin, jos tunnet, ettet selviä omin voimin.
3. Hanki tietoa sukupuolten tasa-arvosta ja sukupuolinäkökulmasta projektisi toimintakohteessa. Saat faktapohjan suunnittelulle.
4. Arvioi hankkimasi tiedon pohjalta sukupuolen merkitystä projektisi kaikissa vaiheissa.
5. Tee sukupuoli näkyväksi projektihakemuksessa ja -suunnitelmassa. Etene systemaattisesti projektin vaihe kerrallaan ja kuvaa konkreettiset keinot ja menetelmät sukupuolinäkökulman huomioonottamiseksi.
6. Suunnittele ja toteuta projektisi niin, että sukupuolinäkökulma otetaan huomioon projektin kaikissa vaiheissa ja projektilla edistetään muiden tavoitteiden ohessa sukupuolten tasa-arvoa.¹⁸

¹⁸ Hyviä hankkeen toteuttajan tarkistuslista ja muita ohjeita on myös oppaassa Sukupuolisilmäläsit käytössä. Käsikirja ministeriöiden tasa-arvotyön tueksi. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2009:13.

Rahoittajaviranomaisten ja projektien suunnittelijoiden tulee olla yhtä lailla tietoisia siitä, mitä sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen projekteihin tarkoittaa niiden eri vaiheissa. Seuraava kuvaus sukupuolinäkökulman huomioinnosta projekteissa voi siis auttaa yhtä lailla sekä rahoittajia että projekteja suunnittelevia ja toteuttavia.

4.3.Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen työvaiheet projekteissa

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiselle (integroimiselle) projektien toimintaan voidaan osoittaa seuraavat työvaiheet:

- A. Arvioidaan, onko sukupuolinäkökulmalla merkitystä projektin toiminnalle.
- B. Kun sukupuolinäkökulmalla on merkitystä projektin toiminnalle, arvioidaan projektia suunniteltaessa projektin jokaisen vaiheen osalta, mikä merkitys sukupuolinäkökulmalla on kussakin vaiheessa.
- C. Projektia toteutettaessa sukupuolinäkökulma otetaan huomioon koko projektin ajan projekti- ja tiedotussuunnitelmien mukaisesti. Sukupuolinäkökulman huomioinnosta seurataan, arvioidaan ja raportoidaan koko projektin ajan.

A. Arvioidaan sukupuolinäkökulman merkitys projektin toiminnalle

Arviointia siitä, onko sukupuolinäkökulmalla merkitystä projektin toiminnalle, kutsutaan myös sukupuolirelevanssin tarkasteluksi.

Kun arvioidaan onko sukupuolinäkökulmalla merkitystä projektin toiminnalle, suunnitteluvaiheessa esitetään itselle sarja kysymyksiä, jotka ohjaavat ajattelemaan, hankkimaan tietoa ja analysoimaan projektin kohdetta ja toimenpiteitä eri sukupuolten kannalta. Koska sukupuolen merkitystä on aluksi hankalaa tarkastella objektiivisesti ja ennakkoluulottomasti, kysymykset auttavat ylittämään pelkän arki tiedon ja ennako-oletukset sukupuolen merkityksestä projektin toiminnalle.

Esimerkiksi seuraavien kysymysten avulla voidaan arvioida, onko sukupuolinäkökulmalla merkitystä projektin toiminnalle:

- Minkälainen on projektissa ratkaistava ongelma ja toimintaympäristö eri sukupuolten kannalta?
- Kohdistuvatko projektin suunnitellut toimenpiteet tai vaikutukset ihmisiin?

- Onko sukupuolten välillä merkittäviä eroja projektin kohteena olevassa toiminnassa?
- Mikä on eri sukupuolten osuus projektin suunnitelluissa kohderyhmissä?
- Tarvitaanko sukupuolittain erilaisia toimenpiteitä, jotta projektille suunnitellut tavoitteet saavutetaan?
- Kohdistuvatko projektin suunnitellut toimenpiteet eri tavalla eri sukupuoliin ja onko niillä erilaiset vaikutukset eri sukupuolten kannalta?

Projektien toimenpiteet tai vaikutukset kohdistuvat yleensä ihmisiin ja lähes kaikissa projekteissa tulee siksi ottaa huomioon sukupuolinäkökulma. Projekti voidaan todeta sukupuolineutraaliksi vasta, kun on systemaattisesti arvioitu sukupuolinäkökulman merkitystä projektille tarkastelemalla ratkaistavaa ongelmaa ja toimintaympäristöä sekä projektin toiminnan kohdetta, tavoitteita, kohderyhmiä ja alustavasti suunniteltuja toimenpiteitä eri sukupuolten kannalta. Kuitenkin vain harva projekti voidaan tarkastelun jälkeen todeta sukupuolineutraaliksi, jos projekti tai sen vaikutukset kohdistuvat ihmisiin.

Projektihakemuksia tarkasteltaessa voi huomata, että osa projektien suunnittelijoista selvästikin ajattelee, että projektien tulee olla sukupuolineutraaleja. He pyrkivätkin perustelevaan projektihakemuksessa projektin sukupuolineutraalisuutta. Kuitenkaan tavoitteena ei ole, että projektien tulee

EI NÄIN

Projektihakemuksissa todetaan, että projekti on sukupuolineutraali, koska ”projektin toimenpiteet kohdistuvat molempiin sukupuoliin” tai koska ”projektin kohderyhmissä on sekä miehiä että naisia” tai koska ”molemmat sukupuolet voivat yhtäläillä osallistua projektin toimintoihin”.

Näitä aivan samoja toteamuksia käytetään tarpeen mukaan perusteluna myös sille, että projekti edistää sukupuolten tasa-arvoa. Tällaiset yleiset kirjaukset eivät kuitenkaan riitä perusteluiksi kumpaankaan. Ne tuovat esiin ennen muuta hakemuksen sukupuolisokeutta ts. sitä, että sukupuolen merkitystä projektille ei ole kyetty näkemään ja oivaltamaan.

VAAN NÄIN

Projektin suunnittelija arvioi ratkaistavaa ongelmaa konkreettisesti eri sukupuolten kannalta. Hän selvittää konkreettisten tietojen pohjalta, minkälainen on eri sukupuolten asema projektin toiminta-alueella, kohdistuvatko projektin toiminnot samalla tavalla eri sukupuoliin, tarvitaanko erilaisia toimenpiteitä eri sukupuolten kannalta ja onko eri sukupuolilla erilaisia tarpeita, odotuksia ja edellytyksiä osallistua toimintoihin. Projektisuunnitelmassa esitetään konkreettinen arviointi sukupuolinäkökulman merkityksestä projektissa kootujen tietojen pohjalta.

olla sukupuolineutraaleja. Päinvastoin tavoitteena on, että kaikissa projekteissa otetaan tietoisesti huomioon sukupuolinäkökulma. Tarvitaan erityisiä perusteita sen toteamiseen, että projekti on sukupuolineutraali.

Rahoittajien tulee vaatia projektien suunnittelijoilta projektsuunnitelmasa konkreettista tietoon perustuvaa arviointia sukupuolinäkökulman merkityksestä projektissa. Projektin arvioinniksi sukupuolinäkökulmasta eivät riitä konkreettiseen selvitykseen perustumattomat yleiset kirjaukset eikä pelkkiin olettamuksiin tai arkitietoon perustuvat arviot.

Projektien tavoitteet eivät aina liity suoraan ihmisiin. Sukupuolinäkökulmalta voi olla merkitystä tällaisissakin projekteissa, jos niiden toimenpiteet tai vaikutukset kohdistuvat ihmisiin.

ESIMERKKI 1 - TEE NÄIN

Projektin tavoitteena on ehkäistä ilmastonmuutoksen vaikutuksia. Projektin suunnittelija voi silloin helposti ajatella, että sukupuolinäkökulmalla ei ole merkitystä projektissa. Kuitenkin projektin toimenpiteinä saattaa olla vaikuttaminen ihmisten tietoisuuteen sekä elämäntapa- valintoihin ilmastonmuutoksen näkökulmasta. Silloin projektin toimenpiteiden vaikuttavuuden kannalta on oleellista olla selvillä naisten ja miesten keskenään erilaisista suhtautumistavoista, kulutustottumuksista ja muista elämäntapaan liittyvistä eroista, joilla on merkitystä ilmastonmuutoksen ehkäisemisen kannalta. Sukupuolinäkökulmalla on siis merkitystä projektissa, ja toimenpiteet voidaan suunnitella tehokkaammiksi, kun otetaan huomioon sukupuolten erot ilmastonmuutoksen ehkäisemiseen vaikuttavissa asioissa.

ESIMERKKI 2 - TEE NÄIN

Projektin tavoitteena on maataloustilojen kannattavuuden parantaminen. Voi tuntua alkuun, ettei tällaisessa projektissa sukupuolinäkökulmalla voi olla merkitystä. Kuitenkin jos projektin toimenpiteinä on maataloustuottajille suunnattu koulutus, projektin toimenpiteet kohdistuvat ihmisiin ja on selvitettävä, onko sukupuolinäkökulmalla merkitystä projektin toteuttamisessa. On selvitettävä, minkälainen on sukupuolijako kohteena olevissa maataloustuottajissa ja tuottajaperheissä, minkälainen on sukupuolten välinen työnjako tiloilla, minkälaisia erilaisia sisällöllisiä koulutustarpeita on mahdollisesti naisilla ja miehillä tai onko eroja siinä, minkälaisiin koulutusmuotoihin halutaan tai pystytään osallistumaan. Eri sukupuolten näkökulmasta tehty selvitys syventää tietoa kohderyhmästä ja sen tarpeista sekä antaa pohjan suunnitella toimenpiteet vastaamaan paremmin kohderyhmän tarpeita. Näin projektin toimenpiteiden vaikuttavuus paranee.

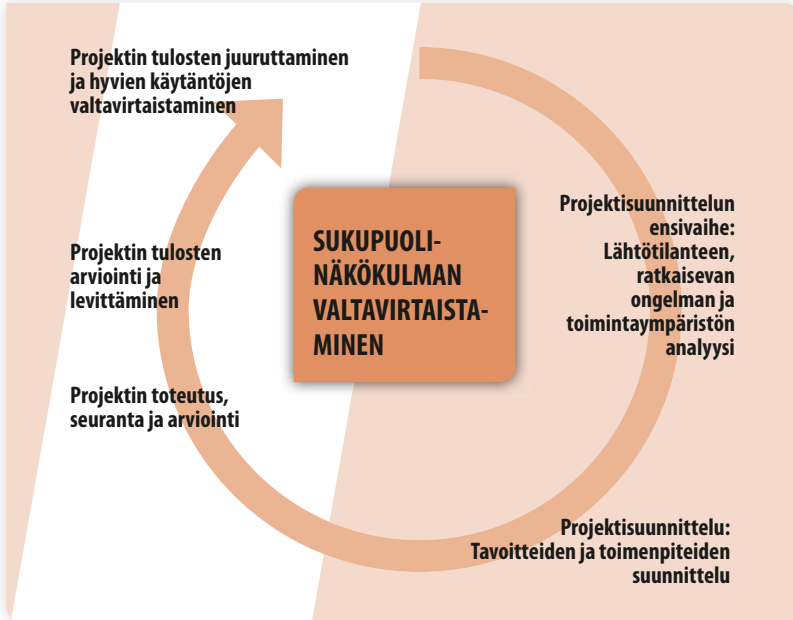
Suurimmassa osassa projekteista toimenpiteet tai vaikutukset kohdistuvat ihmisiin, ja sukupuolten välillä on eroja, joita tulee projektissa ottaa huomioon. Valtaosassa projekteja toimenpiteet ovat koulutusta tai toiminnan kehittämistä muulla tavoin ja tällaiset projektit voivat olla sukupuolineutraaleja vain todella harvoissa poikkeustapauksissa. Aina kun projektit kohdistuvat työllisyyteen tai yrittäjyyteen, sukupuolinäkökulmalla on niissä merkitystä.

ESIMERKKI 3 - TEE NÄIN

Monet projektit kohdistuvat eri tavoin yrittäjyyden edistämiseen. Mies- ja naisyrittäjien välillä on eroja, jotka tulee aina selvittää konkreettisesti sillä alueella, mihin suunniteltava projekti kohdistuu. Selvitys sukupuolen mukaisista eroista yrittäjyydessä kohdealueella tulee sisällyttää projektisuunnitelmaan sekä arvioida suunnitelmassa, mikä merkitys sukupuolten välisillä eroilla on projektin tavoitteille ja toimenpiteille. Yleisesti naisia on yrittäjinä miehiä vähemmän, naiset toimivat pääasiallisesti eri toimialoilla kuin miehet ja naisten yritykset ovat pienempiä. Lisäksi naisilla voi olla erityisiä haasteita yrittäjyyden ja perheen yhteensovittamisessa.

Nämä yleiset erot on hyvä tietää, mutta niiden toteaminen projektihakemuksissa ei riitä. Yrittäjyyden edistämiseen kohdistuvien projektien suunnitelmissa on aina selvitettävä konkreettisesti, mikä on yrittäjien sukupuolijako projektin kohdealueella, minkälaisilla toimialoilla naisten ja miesten yritykset toimivat, minkä kokoisia naisten ja miesten yritykset ovat, missä kehitysvaiheessa naisten ja miesten yritykset ovat ja mitä muita erilaisia osaamisen, liiketoiminnan ja kasvun kehittämisen haasteita nais- ja miesyrittäjillä on. Monista yrittäjyyden edistämiseen tähtäävistä projektihakemuksista on tähän asti puuttunut perusselvitys sukupuolinäkökulmasta. Tulevaisuudessa ei tule hyväksyä yrittäjyysprojektien hakemuksia, jotka ovat vailla selvitystä sukupuolinäkökulmasta.

B. Arvioidaan sukupuolinäkökulman merkitys projektin eri vaiheissa

KUVIO 3: Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen projektin elinkaaren kaikkiin vaiheisiin. Mustakallio ja Tanhua 2011.

Sukupuolinäkökulman merkitystä on arvioitava projektin kaikissa vaiheissa. Arviointitiedon perusteella projektin tavoitteet, toimenpiteet ja niiden toteuttamistavat suunnitellaan niin, että niillä edistetään sukupuolten tasa-arvoa. Sukupuolinäkökulma on otettava huomioon myös projektin seurannassa ja arvioinnissa sekä tiedottamisessa ja hyvien käytäntöjen levittämisessä ja juurruttamisessa.

Projektin arviointi sukupuolinäkökulmasta käsittää näin seuraavat vaiheet:

1. Lähtötilanteen, ratkaistavan ongelman ja toimintaympäristön arviointi
2. Projektin tavoitteiden arviointi
3. Kohderyhmien arviointi
4. Suunniteltavien toimenpiteiden arviointi
5. Seuranta- ja arviointimenetelmien arviointi
6. Tiedottamisen arviointi
7. Hyvien käytäntöjen levittämisen ja juurruttamisen arviointi

Projektin arviointiin sukupuolinäkökulmasta on koottava tietoa

Projektin arviointi sukupuolinäkökulmasta tarkoittaa, että hankitaan tietoa eri sukupuolista ja sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisesta projektin kohteena olevassa toiminnassa tai ongelmassa, toimintaympäristössä ja kohderyhmissä.

Sukupuolinäkökulmasta hankitun tiedon avulla arvioidaan ja kehitetään projektin tavoitteita, toimenpiteitä, seurantaa ja arviointia, tiedotusta sekä hyvien käytäntöjen levittämistä ja juurruttamista niin, että projektilla edistetään sukupuolten tasa-arvoa. Arviointia varten on koottava sekä määrällistä että laadullista tietoa.

Jos projektissa tehdään selvityksiä suunniteltavan toiminnan pohjaksi, tulee muistaa koota ja arvioida tietoa sukupuolen mukaan eriteltynä.

Projektia ei tule suunnitella pelkästään sukupuolta koskevan arkitiedon varassa, koska se voi sisältää tiedostamattomia olettamuksia ja stereotyyppioita naisten ja miesten rooleista, käyttäytymisestä ja tarpeista. Ilman kriittistä pohdintaa tiedon hankinta voi myös kohdistua epäoleellisiin tekijöihin. Ilman asianmukaista tiedonhankintaa projektin suunnittelijat voivat päätyä perustelevaan hakemuksen sukupuolineutraalisuutta, koska heillä ei ole asiallisia perusteita sukupuolen merkityksen arviointiin projektissa.

Hyvä ensimmäinen tietolähde projektien suunnittelijoille on tasa-arvotiedon keskus Minna osoitteessa www.minna.fi. Tästä tietokannasta löytää runsaasti tietoa sukupuolten tasa-arvosta ja sukupuolinäkökulmasta eri alueilta yhteiskunnassa. Jokaisen projektin suunnittelijan tulee siis käydä katsomassa, minkälaista tietoa Minna tietokannassa on suunniteltavaan projektiin liittyen.

1. Lähtötilanteen, ratkaistavan ongelman ja toimintaympäristön arviointi sukupuolinäkökulmasta

Arvioitaessa ratkaistavaa ongelmaa ja toimintaympäristöä sukupuolinäkökulmasta seuraava lista auttaa kohdentamaan tiedon hankinnan oleellisiin kysymyksiin. Tarkoituksenmukaiset kysymykset riippuvat myös siitä, minkälaista ongelmaa tai toimintaa projekti koskee.

- 1.1. Mikä on naisten ja miesten tai tyttöjen ja poikien määrä tai osuus projektin kohteena olevassa toiminnassa, ongelmassa tai toimintaympäristössä?

- 1.2. Minkälaisia sukupuolenmukaisia jakaumia eli sukupuolen mukaista eriytymistä on projektin kohdetoiminnassa tai toimintaympäristössä?
- 1.3. Mitä määrällistä ja laadullista tietoa (tutkimukset, tilastot jne) on käytettävissä sukupuolten asemasta ja tasa-arvosta projektin kohteena olevassa toiminnassa?
- 1.4. Mitä eroja sukupuolten välillä on tutkimustiedon mukaan projektin kohteena olevassa toiminnassa?
- 1.5. Minkälaisia eroja esimerkiksi on sukupuolten välillä tarpeissa, ongelmassa, elämäntilanteissa ja toiveissa projektin kohteena olevassa toiminnassa?
- 1.6. Minkälaisia käsityksiä eri sukupuolista liittyy projektin toimintakohteen? Mitä stereotyyppisiä käsityksiä ja odotuksia eri sukupuolia kohtaan ilmenee?
- 1.7. Minkälaisia ongelmia, elämäntilanteita ja toiveita on sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla ihmisillä?
- 1.8. Miten erilaiset resurssit (raha, aika, tila) ja mahdollisuudet jakautuvat sukupuolten välillä projektin kohteena olevassa toiminnassa?
- 1.9. Näkyykö sukupuoli toimintaa ohjaavissa arvoissa, normeissa ja toimintaohjeissa?

Rahoittajan tehtävä on tarkistaa, onko projektihakemuksessa koottu ja käytetty näitä kysymyksiä koskevaa tietoa projektin lähtötilanteen kuvauksessa ja arvioinnissa.

Eri sukupuolten osuudet projektin kohteena olevassa toiminnassa on perustieto, joka tulee selvittää kaikissa projekteissa. Jos täsmällistä tietoa ei ole mahdollista saada, tulee asiasta esittää perusteltu arvio. Esimerkiksi työllisyyden parantamiseen liittyvissä projekteissa on selvittävä, miten työttömyys koskee naisia ja miehiä ja yrittäjyyden edistämisen projekteissa on selvittävä, mitkä ovat naisten ja miesten osuudet alueen yrittäjissä.

Sukupuolittain kootusta lukumäärätiedosta on edettävä selvittämään, mitä eroja sukupuolten välillä on projektin kohteena olevassa toiminnassa. Esimerkiksi työllisyysprojektissa on selvittävä, mistä syystä naiset ja toisaalta miehet ovat työttömiä, miten pitkäaikaisesta työttömyydestä on kyse sukupuolittain, onko työttöminä olevien naisten ja miesten välillä eroa koulutuksessa, aikaisemmassa työkokemuksessa ja onko työllistymisen edellytyksissä muita eroja sukupuolten välillä.

Kun projekti kohdistuu koulutukseen, työelämään tai työllistymiseen vaikuttaa koulutuksen ja työmarkkinoiden jakautuminen sukupuolen mukaan aina taustatekijänä projektiin. Koulutuksen ja työelämän projekteissa onkin selvitetävä säännönmukaisesti sukupuolenmukainen eriytyminen (segregaatio) koulutuksessa ja työmarkkinoilla sillä alueella, johon projekti kohdistuu. Samoin on sukupuolenmukainen jakautuminen esitettävä aina yrittäjyyttä koskevissa projekteissa.

Monissa muissakin projekteissa on koulutuksen ja työelämän sukupuolenmukainen segregatio merkittävä huomioonotettava taustatekijä. Sukupuolenmukaisen segregatian lieventäminen on keskeinen tasa-arvopoliittinen tavoite ja kaikissa projekteissa tulisi kysyä, minkälaiset ovat kyseisen projektin vaikutukset koulutuksen ja työelämän sukupuolenmukaiseen segregatioon, vaikuttaako projekti osaltaan segregatiota lieventävästi. Projektien suunnittelijoiden tulee arvioida kriittisesti sitä, että projektilla ei ajattelemattomasti vahvisteta stereotyyppisiä sukupuolikäsityksiä ja odotuksia ja ylläpidetä sitä kautta sukupuolen mukaista segregatiota yhteiskunnassa.

Sukupuolten välisillä eroilla tarpeissa, ongelmissa, elämäntilanteissa ja toiveissa projektin kohteena olevassa toiminnassa voi olla merkittäviä vaikutuksia projektin toimintojen onnistumiselle ja vaikuttavuudelle. Siksi näitä eroja on tarpeellista selvittää aina ja arvioida niiden merkitystä projektille.

2. Projektin tavoitteiden arviointi

Sukupuolinäkökulman huomioonottamisen tulee näkyä projektin tavoitteissa, jotta tavoitteet voivat ohjata sukupuolinäkökulman huomioonottamista toimenpiteiden suunnittelussa ja arvioinnissa.

- 2.1. Näkyvätkö eri sukupuolet projektin tavoitteissa?
- 2.2. Näkyykö tavoitteissa sukupuolinäkökulman huomioonottaminen?
- 2.3. Näkyykö tavoitteissa sukupuolten tasa-arvon edistäminen?

3. Kohderyhmien arviointi

Laadukas selvitys projektin lähtötilanteesta, ratkaistavasta ongelmasta ja toimintaympäristöstä tuo usein jo esiin eri sukupuolet ja sukupuolten väliset erot kohderyhmissä. Jos ne eivät näy jo lähtötilanteen selvityksestä, tulee eri sukupuolten osuudet ja sukupuolten väliset erot kohderyhmissä selvittää ja esittää projektisuunnitelmassa erikseen.

- 3.1. Minkälainen sukupuolijako on projektin kohderyhmissä?
- 3.2. Minkälaisia eroja sukupuolten välillä on kohderyhmissä projektin toimintaan liittyvissä tarpeissa, ongelmissa, elämäntilanteissa ja odotuksissa
- 3.3. Liittyykö kohderyhmiin stereotyyppisiä käsityksiä ja odotuksia eri sukupuolille?
- 3.4. Miten erilaiset resurssit jakautuvat kohderyhmissä sukupuolen mukaan?

Projektin kohderyhmien sukupuolijaon selvittäminen ja esittäminen projektisuunnitelmassa on perusvaatimus jokaiselle projektille. Jos täsmällistä tietoa sukupuolijaosta ei ole saatavissa, siitä tulee esittää perusteltu arvio. Edelleen on selvitettävä, onko sukupuolten välillä kohderyhmissä eroja projektin toimintaan liittyvissä tarpeissa, ongelmissa, elämäntilanteissa ja odo-

EI NÄIN

Kysymykseen, miten kohderyhmien tarvekar-toituksessa on huomioitu sukupuolinäkökulma, monet projektihakemukset vastaavat yleiseen tapaan kuten ”projekti tarjoaa kaikille osallis-tujille tasa-arvoisen pääsyn ja osallistumisoi-keuden projektin toimintoihin”.

Projektihakemuksissa on liian usein perusteettomia oletuksia esimerkiksi siitä, että projektin kohderyhmässä on tasapuolisesti molempia sukupuolia. Nuorten yrittäjyyttä koskevassa projektihakemuksessa todetaan: ”Kohderyhmänä ovat nuoret yrittäjät sekä luoville aloille aikovat nuoret ja opiskelijat. Kohderyhmä kattaa näin tasapuolisesti molemmat sukupuolet.” Tälle oletukselle ei ole esitetty mitään perusteita.

Tällaiset yleiset kirjaukset eivät riitä. Ilman konkreettista selvitystä yleiset toteamukset tasa-arvoisesta pääsystä ja osallistumisesta jäävät tyhjiksi ja perusteettomiksi, eivätkä ne mitenkään varmista projektin tosiasiallis-ta tasa-arvoisuutta eri sukupuolten kannalta.

VAAN NÄIN

Sukupuolijako projektin kohderyhmissä on selvitettävä faktoihin perustuen. On selvitettävä konkreettisesti eri sukupuolten osuudet projektin kohderyhmissä sekä minkälaisia eroja sukupuolten välillä on tarpeissa ja elämäntilanteissa suhteessa projektin tavoitteisiin ja suunniteltuihin toimenpiteisiin.

Nuorten yrittäjyydestä voisi ennemminkin olettaa, että nuorissa yrittäjissä ei ole tasapuolisesti molempia sukupuolia, koska yleisesti naisia on noin kolmasosa yrittäjistä. Lisäksi sukupuolten välillä voi olla projektin tavoitteen kannalta merkittäviä eroja esimerkiksi siinä, minkälaisille luoville aloille nuoret ja opiskelijat ovat lähtötilanteessa suuntautuneet ja minkälaiset tekijät motivoivat heitä yrittäjyyteen sekä minkälaiset tekijät edistävät tai estävät yrittäjäksi ryhtymistä. Sukupuolen kannalta nuorten yrittäjyys näyttää aivan toisenlaiselta faktapohjalta kuin stereotyyppisen arkitiedon ja oletusten pohjalta.

tuksissa. Tiedot näistä eroista ovat ehdottoman tärkeitä, jotta projektin toiminnot voidaan suunnitella vastaamaan molempien sukupuolten tarpeita ja elämäntilanteita ja niistä tulee näin vaikutuksiltaan tehokkaita.

Jos sukupuolijakoa ja eroja sukupuolten välillä kohderyhmissä ei selvitetä, ei toimenpiteiden suunnittelulle ole vankkaa perustaa. On suuri riski, että toimenpiteet eivät vastaa yhtä hyvin eri sukupuolten tarpeita ja toimenpiteiden vaikuttavuus jää heikoksi. Toisaalta on suuri riski, että projektilla tiedostamatta vahvistetaan sukupuolen mukaan stereotyyppistä suuntautumista esimerkiksi yrittäjyydessä, eikä pureta sukupuolen mukaista segregaatiota.

4. Suunniteltavien toimenpiteiden arviointi

- 4.1. Miten toimenpiteet kohdistuvat eri sukupuoliin?
- 4.2. Vastaavatko suunnitellut toimenpiteet yhtä hyvin eri sukupuolten tarpeisiin?
- 4.3. Onko toimenpiteillä erilaiset tosiasialliset vaikutukset eri sukupuolille?
- 4.4. Minkälaisiin käsityksiin sukupuolesta toimenpiteiden suunnittelu pohjautuu?
- 4.5. Pidetäänkö toimenpiteillä yllä olemassa olevia sukupuolenmukaisia ja-koja vai puretaanko niitä?

Jotta projektin tavoitteet pystytään saavuttamaan, on projektia suunniteltaessa selvítettävä konkreettisesti, miten suunnitellut toimenpiteet kohdistuvat eri sukupuoliin ja vastaavatko suunnitellut toimenpiteet yhtä hyvin eri sukupuolten tarpeisiin.

ESIMERKKI 4 – TEE NÄIN

Projektin tavoitteena on innostaa ihmisiä liikkumaan, saada uusia ihmisiä aktiivisiksi liikkujiksi ja järjestää näitä tavoitteita tukevia laajoja ihmisryhmiä kokoavia liikuntatapahtumia. Projektihakemuksessa todetaan, että toimintoihin voivat osallistua tasapuolisesti molemmat sukupuolet. Kuitenkaan suunnitelmassa ei ole tietoa naisten ja miesten liikunta-aktiivisuudesta; kuinka paljon naiset ja miehet harrastavat liikuntaa, minkälaisia liikuntamuotoja eri sukupuolet suosivat, mikä motivoi naisia ja miehiä liikkumaan, eroavatko naisten ja miesten odotukset liikuntamahdollisuuksille toisistaan.

Jos tällaisia tietoja olisi selvitetty kohderyhmästä sukupuolen mukaan, olisi voitu varmistua siitä, että projekti kykenee motivoimaan yhtä hyvin molempia sukupuolia aktiivisiksi liikkujiksi ja järjestämään molempia sukupuolia tasapuolisesti innostavia ja houkuttelevia tapahtumia.

ESIMERKKI 5 – TEE NÄIN

Projektin tavoitteena oli edistää pienyrittäjien työkykyä ja hyvinvointia. Yhtenä keskeisenä toimintamuotona haluttiin kannustaa yrittäjiä liikkumaan ja järjestää heille liikuntaa. Projektihakemuksessa todettiin, että projektin toimintamuodot sopivat yhtä lailla naisille ja miehille ja niihin voivat osallistua tasapuolisesti naiset ja miehet. Käytännössä projekti järjesti aerobic-tunteja. Tuloksena oli, että naiset osallistuivat, mutta miehet eivät. Projektin tavoitteet nais- ja miesyrittäjien aktivoimisesta yhtä lailla liikkumaan eivät toteutuneet.

Jos projektia suunniteltaessa olisi konkreettisesti selvitetty, minkälaisiin liikuntamuotoihin on mahdollista saada innostettua toisaalta naisia ja toisaalta miehiä sekä mitkä liikuntamuodot kiinnostavat molempia, olisi projektin toiminnot voitu suunnitella niin, että tavoitteet olisi saavutettu. Nyt projekti ei toiminut tarkoituksenmukaisesti lähtötilanteeseen nähden. Yleisten tietojen perusteella voidaan nimittäin olettaa, että nimenomaan pienyrittäjämiehillä olisi ollut tarvetta liikunnan lisäämiseen. Lähtötilanteen selvittäminen konkreettisesti sukupuolen mukaan ja sen huomioonottaminen projektin toimintojen suunnittelussa olisi parantanut projektin onnistumista ja vaikuttavuutta.

5. Seuranta- ja arviointimenetelmien arviointi

Sukupuolinäkökulma sisällytetään projektin seurantaan ja arviointiin koko projektin ajan. Sukupuolinäkökulma tulee ottaa huomioon projektin toiminnan aikana tehtävässä itsearvioinnissa sekä rahoittajalle tuotettavissa väliraporteissa ja loppuraportissa.

Toimiva ratkaisu on suunnitella projektin seurannassa käytettävät määrälliset ja laadulliset indikaattoritiedot niin, että ne tuottavat tietoa myös eri sukupuolten kannalta. Pelkästään määrällisten osallistujatietojen kokoaminen sukupuolittain ei riitä.

Esimerkiksi osallistujapalautteet on tuotettava sukupuolittain sekä analysoitava, mitä ne kertovat eri sukupuolten kokemuksista ja projektista saamasta hyödystä. Tärkeää on myös analysoida, mitä määrälliset seurantatiedot sukupuolittain kertovat projektin onnistumisesta tavoitteissaan. Arvioinnissa on tärkeää kirjata muistiin kaikki kokemukset, myös ongelmat ja esteet, jotta on kohdattu sukupuolinäkökulman huomioonottamisessa ja tasa-arvon edistämässä sekä sisällyttää ne myös projektin raportteihin.

Seuraavat kysymykset kiinnittävät huomion seurannassa ja arvioinnissa projektihenkilöstön osaamisen kehittymiseen, ongelmiin ja ratkaisuihin, tiedon keruu menetelmiin, kerätyn tiedon analyysiin sekä tuloksiin sukupuolen kannalta.

- 5.1. Onko projektihenkilöstöä sekä kohde- ja sidosryhmiä koulutettu sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta projektin toimintoihin?
- 5.2. Mitä ongelmia ja esteitä on kohdattu sukupuolinäkökulman huomioonottamisessa ja tasa- arvon edistämisessä projektin toiminnassa?
- 5.3. Mitä uusia ratkaisuja ja toimenpiteitä tarvitaan, jotta onnistutaan paremmin sukupuolinäkökulman huomioonottamisessa ja tasa-arvon edistämisessä?
- 5.4. Mitä määrälliset seurantatiedot sukupuolittain kertovat?
- 5.5. Käytetäänkö arvioinnissa laadullisia tasa-arvovaikutuksia seuraavia indikaattoreita?
- 5.6. Onko osallistujien kokemuksissa eroja sukupuolen mukaan?
- 5.7. Onko toiminta tavoittanut yhtä hyvin eri sukupuolet ja kohdannut tasavertaisesti eri sukupuolten tarpeet?
- 5.8. Minkälaiset ovat projektin vaikutukset eri sukupuolten kannalta?
- 5.9. Ketkä hyödyntävät projektin tuloksia, onko sukupuolten välillä eroa?
- 5.10. Mitkä ovat projektin pitkän aikavälin vaikutukset sukupuolten tasa-arvoon?

6. Tiedottamisen arviointi

Sukupuolinäkökulma tulee ottaa huomioon laadittaessa ja toteutettaessa projektin tiedotussuunnitelmaa. Samalla tavalla kuin projektisuunnitelmas- sa myös tiedotussuunnitelmassa tulee tehdä sukupuoli näkyväksi ja esittää, miten tiedotuksen sisällössä ja levittämisessä otetaan huomioon sukupuolinäkökulma.

Seuraavilla kysymyksillä pystytään tiedottamista arvioimaan sukupuolinäkökulmasta:

- 6.1. Miten sukupuolinäkökulma on huomioitu projektin tiedotuksen sisällöis- sä (sanallinen ja kuvallinen)? Ovatko eri sukupuolet esillä tiedotuksessa tasapuolisesti sekä toimijoina että toiminnan tulosten hyödyntäjinä?
- 6.2. Miten tiedotus on tavoittanut molemmat sukupuolet?
- 6.3. Minkälaista palautetta tiedotuksesta on saatu eri sukupuolilta?
- 6.4. Onko projektin aktiivinen vuorovaikutus tapahtunut tasapuolisesti eri sukupuolten kanssa?
- 6.5. Minkälaista kuvaa sukupuolesta tiedotuksella luodaan? Puretaanko stereotyyppioita ja annetaan monipuolinen kuva sukupuolesta ja eri sugu- puolten toimintamahdollisuuksista?

7. Hyvien käytäntöjen levittämisen ja juurruttamisen arviointi

Projektin tuottamien hyvien käytäntöjen levittämisen ja juurruttamisen arviointiin sukupuolinäkökulmasta voidaan käyttää seuraavia kysymyksiä:

- 7.1. Hyödyttävätkö projektin hyvät käytännöt tasapuolisesti molempia sukupuoli?
- 7.2. Onko hyvien käytäntöjen levittäminen tavoittanut tasapuolisesti molemmat sukupuolet?
- 7.3. Onko levitetty ja juurrutettu myös tasa-arvoa edistäviä hyviä käytäntöjä?¹⁹

C. Toteutetaan sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista projektissa

Projektin valmisteluvaihe luo perustan sukupuolinäkökulman huomioonottamiselle projektin toteuttamisessa. Hyvin tehty projektin eri vaiheita koskeva arviointi sukupuolinäkökulmasta luo edellytykset onnistua sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisessa. Ilman sukupuolinäkökulman sisällyttämistä tietoisesti projektin tavoitteiden, toimintojen, tiedotuksen ja arvioinnin suunnitteluun ei projektin toteutuksessa pystytä ottamaan huomioon sukupuolinäkökulmaa.

Projektin toteuttamisen aikana on tärkeää toteuttaa se, mitä sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseksi on suunniteltu. Käytännössä on tapahtunut liian usein, että projekteissa on asetettu tasa-arvoa edistäviä tavoitteita, mutta niitä ei ole projektia toteutettaessa seurattu eikä toteutettu. Projektien rahoittajien ja projektitoimijoiden on jatkossa huolehdittava paremmin siitä, että sukupuolinäkökulma on valtavirtaistettu projektien suunnitteluun sekä siitä, että suunniteltu sukupuolinäkökulman huomioonottaminen myös käytännössä toteutetaan.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen on uusi asia monille projektien toteuttajille. Siksi sen oppimiseen on varattava aikaa. Ohjausryhmään on hyvä hankkia asiantuntemusta sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta. Lisäksi on huolehdittava koko ohjausryhmän perehdyttämisestä asiaan. Näin myös ohjausryhmä voi tukea sukupuolinäkökulman huomioonottamista koko projektin ajan.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista ei tule jättää projektissa yhden henkilön vastuulle. Se onnistuu yhdessä pohtimalla ja tekemällä. Tärkeintä on tietoinen tahto kokeilla asiaa ja oppia yhdessä. Kokemusten vaihtami-

¹⁹ Näiden tarkistuslistojen kokoamisessa on käytetty apuna kirjoitusta Hillevi Lönn ja Mia Teräsaho: Ohjeita tasa-arvonäkökulman huomioimiseksi projektisuunnitelmassa. Rakennerahastojen uutiskirje 3/2011 sekä julkaisua Sukupuolisilmälasi käytössä. Käsikirja ministeriöiden tasa-arvotyön tueksi. STM Julkaisuja 2009:13.

nen muiden projektien kanssa voi edistää omaa oppimista. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen merkitsee projektin tavoitteiden ja toiminnan pohtimista uudesta näkökulmasta, uusien kysymysten esittämistä ja uusien tietojen soveltamista. Avoin ja kokeileva mieli auttaa asiassa alkuun ja kaikki kokemukset vievät eteenpäin.

5. Valtava-kehittämishojelman Koulutus- ja konsultointihanke tuotti sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisoppaan

Marja-Leena Haataja ja Eija Leinonen

Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja valtavirtaistaminen (Valtava) -kehittämishojelman Koulutus- ja konsultointihanke

Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja valtavirtaistaminen (Valtava) on Euroopan sosiaalirahaston (ESR) ohjelmakauden 2007–2013 valtakunnallinen kehittämisohjelma, jota koordinoi työ- ja elinkeinoministeriö. Valtava-kehittämisohjelman tavoitteena on tukea ja kehittää tasa-arvotoimijoiden ja projektirahoittajien tasa-arvoasiantuntemusta, lisätä yleistä tietoutta sukupuolinäkökulmasta ja sen valtavirtaistamisesta, kehittää valtavirtaistamista ja sen arviointia, purkaa sukupuolenmukaista työ- ja koulutusurien kahtiajakoa sekä tukea naisresurssikeskusten toimintaa ja naisten yrittäjyysspotentiaalia.

Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja valtavirtaistaminen (Valtava) -kehittämisohjelman **Koulutus- ja konsultointihankkeen** (2009–2011 ja 2011–2013) tavoitteena on edistää Valtava-kehittämisohjelman projektien ja näitä rahoittavien viranomaisten sekä muihin ESR-projekteihin osallistuvien ja Manner-Suomen alueviranomaisten tietoa ja tietoisuutta sukupuolten tasa-arvosta ja sen edistämisen menetelmistä sekä edesauttaa Valtava-kehittämisohjelman ja projektien tavoitteiden saavuttamista. Tavoitteena on antaa tietoa naisten ja miesten asemasta ja tasa-arvotilanteesta Suomessa sekä konkreettisia välineitä sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseen. Hankkeen toiminta-alueena on Manner-Suomen ohjelma-alue.

Hankkeen kohderyhmät

- Valtava-kehittämisohjelman projektien projektihenkilöstö
- ESR-koordinaattorit, Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset (ELY-keskukset)
- ELY-keskusten ja maakuntaliittojen rahoitusviranomaisten avainhenkilöt
- Maakunnallisten yhteistyöryhmien (myrrit) avainhenkilöt
- Muut ESR-projektit

Hanke sisälsi seuraavat toimenpiteet

- A) Koulutustarveanalyysi hankkeen kohderyhmille

- B) Koulutus- ja asiantuntijatiimin työpajat
- C) Valtava-kehittämishojelman projektien koulutus ja konsultointi
- D) Rahoitusviranomaisten koulutus
- E) Seminaarit laajemmille osallistujajoukoille
- F) Sähköinen koulutusmateriaali ja opas sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta työ- ja elinkeino- sekä opetushallinnon käyttöön

Koulustarveanalyysin ydintulos oli tarve tasa-arvon perustiedosta ja sen edistämisen keinoista

Hankkeessa toteutetut koulutukset ja konsultoinnit rakennettiin konkreettiseksi ja käytännönläheiseksi, jotta ne parhaiten vastaavat koulutettavien tarpeita ja antavat tietotaitoa havaita sukupuolen merkitys toiminnan kannalta sekä toteuttaa valtavirtaistamisen prosessia omassa työssä tai projektin toiminnassa. Koulustarveanalyysillä suunnattiin koulutuksen ja konsultoinnin räätälöintiä projekteihin osallistuvien sekä viranomaisten tarpeiden mukaiseksi. Analyysin ydin tulos oli tarve tasa-arvon perustiedosta ja sen edistämisen keinoista.

Suunnittelua ja toteutusta tuki sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamassa Valtavirtaistaminen käytäntöön –hankkeessa²⁰ toteutettu alkukartoitus, joka toi esille sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen ohuuden valtion alue- ja paikallishallinnossa, jota myös rahoittajaviranomaiset edustavat. Tasa-arvotyötä alueilla tekevät usein erilliset tasa-arvoprojektit. Samansuuntaisiin johtopäätöksiin on päädytty edellisen rakennerahasto-ohjelmakauden (2000–2006) kokemuksiin ja tuloksiin arvioitaessa. Manner-Suomen ESR-ohjelma-asiakirja 2007–2013 todetaan, että ”Sukupuolten tasa-arvon edistämisen ongelma voidaan kiteyttää sekä hanketoimijoiden että viranomaisten puutteellisiin valmiuksiin ja ohjeistuksiin.”

Sosiaalikehitys Oy:n koordinoimassa Valtavirtaistaminen käytäntöön -hankkeessa tuotetaan uusia toimintamalleja, menetelmiä ja työvälineitä sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseksi kuntien ja valtionhallinnon toimintaan ja palveluihin ja sitä koskeva opas julkaistaan helmikuussa 2012.

Rahoittajaviranomaisten koulutus- ja konsultointi

Rahoittajaviranomaisten koulutus- ja konsultointi toteutettiin kaksiosaisena kaikkiaan yhdentoista ELY-keskuksen alueella. Kokonaisuuden ensimmäinen osa oli koulutuspainotteinen Tasa-arvon perusteet, jossa teemoina olivat:

---

²⁰ Valtavirtaistaminen käytäntöön 2010–2012, toteuttajina Sosiaalikehitys Oy, KoulutusAvain Oy ja WoM Oy.

- Tasa-arvon edistämisen kohteet ja velvoitteet tasa-arvon valtavirtaistamiseen (kansainväliset velvoitteet, tasa-arvolaki sekä Manner-Suomen ESR-ohjelma-asiakirja)
- Mitä tasa-arvo on (tasa-arvo ja yhdenvertaisuus, suomalaisia ilmiöitä, tasa-arvon edistämisen kohteet)? Mitä tasa-arvon valtavirtaistamisella tarkoitetaan? Mitä sukupuolivaikutusten arviointi (suvaus) on?
- Mitä hyötyä valtavirtaistamisesta ja suvauksesta on (tilastot, tehokkuus, laatu ja vaikuttavuus, uudet näkökulmat)?
- Tasa-arvon edistäminen alueellisessa ohjelma- ja kehittämistyössä.

Toinen osio oli konsultatiivinen työpaja, jossa paneuduttiin projektihakemusten sukupuolivaikutusten arviointiin viranomaisten omien projektihakemusten pohjalta.

Koulutuksen ja konsultoinnin työtappaa pidettiin erittäin onnistuneena toteutusmuotona ja osallistajat kertoivat sen edesauttaneen sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen konkretisoitumista ja tuki heidän käytännön työtään sekä projektihakemusten arvioinnissa että projektitoimijoiden ohjaamisessa. Koko Koulutus- ja konsultointihankkeen mallia voidaankin pitää hyvänä ja toteutettavissa myös seuraavalla rakennerahastokaudella.

Koulutus- ja konsultointihankkeessa toteutettua rahoitusviranomaisten koulutusta jatketaan hankkeen syksyllä 2011 alkavassa jatko-osassa.

Valtava-projektien konsultointi

Valtava-kehittämishjelmaan kuuluvien projektien konsultointien lähtökohdista on ollut projektien tarve tasa-arvon edistämisen näkökulmasta. Konsultointien ydin teema on ollut sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen projektissa ja projektin eri elinkaaren vaiheissa. Pääsääntöisesti osallistujat ovat olleet projektihenkilöstöä, osaprojektien toteuttajia ja joissakin projekteissa on ollut mukana myös ohjausryhmän jäseniä. Projektien edustajat ovat tavanneet myös yhteisissä työpajoissa ja seminaareissa, joissa on pohdittu tasa-arvon edistämisen tematiikkaa, projektityön ja tasa-arvotyön kysymyksiä.

Tämän oppaan rinnalle on tuotettu sähköinen koulutusmateriaali, joka löytyy työ- ja elinkeinoministeriön, KoulutusAvain Oy:n ja WoM Oy:n sivuilta osoitteista www.tem.fi/valtava, www.koulutusavain.fi, www.wom.fi.

Lähdeluettelo

Etelä-Suomen EAKR-toimenpide-ohjelma 2007-2013

Fürst Hörst, Gunilla (2009:16). Behovet av genusperspektiv - om innovation, hållbar tillväxt och jämställdhet. Utvärdering. VINNOVA Rapport VR 2009:16

Innovaatiotoiminta (2008). Suomen virallinen tilasto. Tiede, teknologia ja tietoyhteiskunta 2010. Tilastokeskus.

Laki alueiden kehittämisestä 29.12.2009/1651. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091651>

Lindberg, Malin (2006:8). Organisering av innovationssystem och innovative processer. Teknisk Rapport 2006:8 Luleå tekniska universitet.

Lindberg, Malin (2010). Samverkansnätverk för innovation. Doktorsavhandling 2010, Luleå tekniska universitet.

Lönn, Hillevi ja Teräsaho, Mia (2011). Ohjeita tasa-arvonäkökulman huomioimiseksi projektisuunnitelmassa. Rakennerahastojen uutiskirje 3/2011.

Manner-Suomen ohjelma-asiakirja 2007 – 2013.

MoniNainen ja Uudistuva Naisyrittäjyys. Naisyrittäjyyden edistämistyöryhmän loppuraportti (2010). Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 4/2010.

Räsänen, Leila (toim.) (1990). Vammalan naisyrittäjäkurssi – Kvinnoföretagarkursen i Vammala. Pohjoismainen Avaa – projekti Nro 27/1990. Työministeriö.

Sukupuolisilmälasit käytössä. Käsikirja ministeriöiden tasa-arvotyön tueksi. (2009). Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2009:13

Taipale, Vappu & Hämäläinen, Hannu (2007). Kertomuksia sosiaalisista innovaatioista. Stakes.

Tasa-arvon valtavirtaistaminen kehittämishjelmissä ja projekteissa

Opas käsittelee tasa-arvon valtavirtaistamista (integrointia) kehittämisselma- ja projektityössä. Tasa-arvon valtavirtaistaminen parantaa ohjelmien ja projektien vaikuttavuutta. Oppaassa annetaan käytännön neuvoja menestykselliseen tasa-arvon valtavirtaistamiseen ohjelmatyöhön ja projektien toimintaan. Opas on kirjoitettu EU:n rakennerahasto-ohjelmien pohjalta, mutta soveltuu erilaisten kehittämisselmien ja -projektien suunnittelijoille, toteuttajille ja arviointisijoille, viranomaisille ja luottamushenkilöille. Opas on tuotettu Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja valtavirtaistaminen (Valtava) -kehittämisselman (TEM) Koulutus- ja konsultointihankkeessa KoulutusAvain Oy ja WoM Oy:n toimesta.

Euroopan unioni
Euroopan sosiaalirahasto

KoulutusAvain Oy on kajaanilainen vuonna 1992 perustettu organisaatioiden ja henkilöstön kehittämis-, työhyvinvointi-, psykologi- ja rekrytointipalveluja sekä muun muassa strategioiden ja työprosessien kehittämisselveluja tuottava yritys. Tarjoamme myös tasa-arvokoulutusta ja konsultointia sekä projektityön asiantuntijapalveluita julkis- ja yksityissektoreille. www.koulutusavain.fi

World of Management Oy (WoM) on tasa-arvokoulutus ja konsultointiyritys. WoM on kouluttanut ja konsultoinut vuodesta 2000 julkisella ja yksityisellä sektorilla työelämän tasa-arvokysymyksistä, työpaikkojen tasa-arvosuunnittelusta sekä sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta julkisen sektorin toimintoihin ja palveluihin. www.wom.fi